वार्षिक प्रतिवेदन

२०८० असार

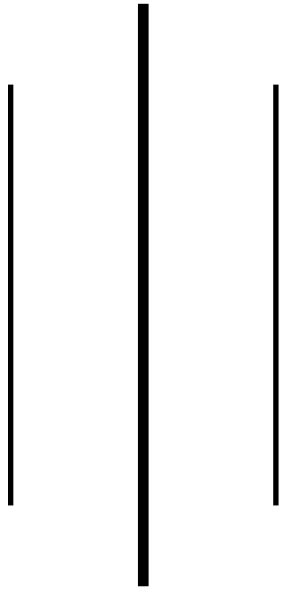

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

हाँडीगाउँ, काठमाण्डौ, नेपाल

प्रकाशक:

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

हाँडीगाउँ, काठमाण्डौ, नेपाल
फोनः ०१-४५३०११६, फ्याक्सः- ०१-४५३०२०९
इमेलः trcbabarmahal@gmail.com, info@trc.gov.np
वेबसाइटः www.trc.gov.np

प्रकाशन मितिः २०८०, असार

मुद्रणः लुना क्रियशन प्रा.लि.
बागबजार, काठमाडौँ
इमेलः info.lunacreation@gmail.com

मन्तव्य

विक्रम सम्वत २०५२ साल फागुनदेखि २०६३ साल मङ्गसिरको "शसस्त्र द्वन्दको समयमा द्वन्द्वरत पक्षहरुबाट भए गरेका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूका सम्बन्धमा छानबिन गरी सत्यको खोज, पीडकलाई कानूनी कारबाही, पीडितलाई परिपूरण उपलब्ध गराउने सिफारिस र मेलमिलापको माध्यमबाट समाजमा दिगो शान्ति स्थापना गर्ने उद्देश्यले सम्वत् २०७२ सालमा यो आयोगको स्थापना भएको थियो। तर राजनीतिक समझदारीको अभाव, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ लाई समयानुकूल संशोधन गर्न नसक्नु, खण्डे अवधिका लागि मात्र आयोगका पदाधिकारीहरू नियुक्ति गर्ने परिपाटीका कारण आयोगले आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्न सकेन।

वास्तवमा सङ्क्रमणकालीन न्याय मानव अधिकार र मानवीय कानूनको पालना र कार्यान्वयनसँग जोडिएको विषय हो। यो विषय राष्ट्रिय सीमाभित्र मात्र सीमित नभइ अन्तर्राष्ट्रिय चासो र सरोकारको विषय पनि भएको छ। किनकि यसको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार तथा मानवीय कानून सम्बन्धी सन्धिहरूका प्रावधानहरूलाई ख्याल गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका अतिरिक्त द्वन्द्वको दिगो र स्वीकार्य समाधानका लागि पीडितमैत्री वातावरणमा घटनाहरूको अनुसन्धान, छानबिन गरिने पद्धतिको विकास र अवलम्बन गर्न जरुरी छ।

यस आयोगमा दर्ता भएका लगभग ६४ हजार उजूरीहरूका विषयमा छानबिन गरी टुङ्गोमा पुर्‍याउने प्रमुख दायित्व र जिम्मेवारी यही आयोगको हो। तर विगत एक वर्षदेखि यो आयोग पदाधिकारीहरू अध्यक्ष तथा सदस्य- बिहिन अवस्थामा छ। आयोग पदाधिकारी बिहिन अवस्थामा रहेका कारण उजुरी छानबिन लगायताका महत्वपूर्ण कामहरू सञ्चालन हुन सकेनन्। यो परिस्थितिका कारण एकातिर सङ्क्रमणकालीन न्यायको राष्ट्रिय ढाँचा प्रति नै अविश्वास बढ्दै गएको छ भने अर्को तर्फ न्याय र परिपूरणको पर्खाइमा रहेका पीडित र तिनका परिवारको आशा, विश्वास र भरोसा पनि सनैसनै डगमगाउदै गएको छ।

सङ्क्रमणकालीन न्याय जस्तो संवेदनशील, जडिल र पेचिलो मामिलाको छानबिन र त्यसपछिका प्रक्रियहरू सबै पक्षका लागि मान्य र स्वीकार्य बनाउदै निचोडमा पुर्‍याउन नेपाल सरकार, राजनीतिक दल लगायत सम्वद्ध सबैले विषेश पहल लिन र जिम्मेवारी बोधका साथ कार्य गर्न आवश्यक छ। सरोकारवालाहरू सबैको साझा पहल, प्रयास र प्रतिबद्धताले मात्र आयोगमा दर्ता भएका उजुरीहरूलाई उचित तरिकाले छानबिन गरी सङ्क्रमणकालीन न्यायका मान्य सिद्धान्तका आधारमा समस्याको दिगो समाधान खोज्न सकिनेछ ।

सङ्क्रमणकालीन न्याय सम्पादनको प्रक्रियामा उत्पन्न हालको गतिरोध अन्त्यका लागि मुख्यरूपमा दुईवटा पक्षहरूलाई तत्काल सम्वोधन गर्न जरुरी र आवश्यक भएको छ। पहिलो, मौजुदा ऐनलाई सर्वोच्च अदालतले विभिन्न समयमा दिएको निर्देशनात्मक आदेश र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासका आधारमा पीडित पक्षका न्यायोचित मागहरू सम्वोधन हुने गरी बृहत ढाँचाको ऐन निर्माण गर्ने र दोस्रो, सङ्क्रमणकालीन न्यायका क्षेत्रमा विशेष

अनुभव र दक्षता भएका, न्याय-अन्याय माथि मिहिनरूपले परख गर्न र निष्पक्ष तवरले छानबिन गरी निर्णय दिन सक्ने क्षमता भएका पदाधिकारीहरूको नियुक्ति गर्ने । सङ्क्रमणकालीन न्यायको यो तेस्रो चरणलाई सफल बनाउन यि दुई पक्षमा विशेष ध्यान दृष्टि दिन सकिएमा लामो समयदेखि थाति रहेको यो पेचिलो र संवेदशील कार्य सम्पदानका लागि सकारात्मक र स्वीकार्य वातावरणको निर्माण हुने र त्यसका आधारमा यो प्रक्रिया सफलता उन्मुख हुने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

अन्तमा, पदाधिकारी बिहिन अवस्थामा "सीमितस्तरमा भएपनि-आयोगसँग सम्बन्धित काम कारबही सम्पादन, उजूरीहरुको व्यवस्थापन, परिपूरण फाराम भराउने र पीडितका गुनासाहरूलाई सम्वोधन गर्ने कार्यमा योगदान र सहयोग गर्ने सबै कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै सुरक्षा पहरा दिन अहोरात्र आयोग परिसरमा तैनाथ सुरक्षाकर्मीहरू प्रति पनि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

तोयानाथ अधिकारी
सचिव

विषय सूची

१.	भूमिका	१
३.	आयोग गठनको उद्देश्य	३
४.	आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	३
५.	आयोगको संगठन संरचना तथा जनशक्ति	३
६.	आधारभूत मान्यता तथा सिद्धान्त	४
७.	उजुरी छानबिनको अधिकार, विधि तथा प्रक्रिया	४
८.	आयोगबाट सम्पादित कार्य	७
९.	कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु	१०
१०.	विनियोजित बजेट र खर्चको अवस्था	१०
११.	सूचनाको हक कार्यान्वयनको अवस्था	११
१२.	हालसम्म सम्पादन भएका मुख्य कार्यहरुको संक्षिप्त विवरण	१२
१३.	समस्या तथा चुनौती	१३
१४.	निष्कर्ष तथा सुझाव	१५

अनुसूचीहरु

अनुसूची -१ आयोगको संगठन संरचना तथा जनशक्ति	१७
अनुसूची -२ उजुरीको संख्या तथा प्रकृति	२१
अनुसूची - ३ तामेली सम्बन्धी	२४
अनुसूची - ४ परिपूरण सिफारिस सम्बन्धी	२५
अनुसूची - ५ पीडित परिचयपत्र वितरण	२८
अनुसूची - ६ आयोगबाट भएका जम्मा उजुरीहरुको निर्णय	२९
अनुसूची – ७ कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु	३०
अनुसूची – ८ विषयगत आधारमा उजुरीहरुको विवरण	३१
अनुसूची - ९ यस आ.व. मा भरिएका परिपूरण फारम	३२
अनुसूची - १० बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन तथा सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१	३४
अनुसूची - ११ सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२	५६

१. भूमिका

विश्वमा राजनीतिक व्यवस्था तथा संरचना परिवर्तनका सन्दर्भमा बिभिन्न देशहरुमा सशस्त्र विद्रोह, युद्ध, द्वन्द्व तथा आमनरसंहारका घटनाहरू भएका छन् । यसको प्रत्यक्ष असर आम जनता— त्यसमा पनि महिला बालबालिका तथा समाजमा तल्लो वर्ग बढी प्रभावित भएका छन् । द्वन्द्व कारण देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासको श्रृङ्खला र संस्कृतिक पक्ष तहसनहस भए । विकास निर्माणको गति र दिशा दुवै अवरुद्ध हुन पुगे भने राज्यका भौतिक संरचना, उद्योग, कलकारखाना क्षतविक्षत भइ आम नागरिकको दैनिक जीवनयापन नै कष्टमय भए ।

नेपाल पनि यो परिदृश्यबाट अलग रहन सकेन । वि.स. २०५२ साल फागुन १ गते देखि लगभग दश वर्षसम्म राज्य र विद्रोही पक्षका बीचमा सशस्त्र संघर्ष भयो । उक्त सशस्त्र संघर्ष व्यवस्थापनका लागि दुवै पक्षबीच २०६३ मङ्सिर ५ गते विस्तृत शान्ति सम्झौता गरियो । यसबाट सशस्त्र विद्रोहको अन्त्यसँगै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ जारी गरियो ।

दश वर्ष लामो सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानवअधिकारको गम्भीर अपराधको उल्लघंन तथा मानवता विरुद्धका अपराध सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरुका बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानबिन गरी वास्तविक तथ्य र जानकारी जनसमक्ष ल्याउन, समाजमा मेलमिलाप गराइ पारस्परिक सद्भाव तथा सहिष्णुताको भावना अभिवृद्धि गर्दै दिगोशान्ति र मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न, पीडितलाई परिपूरण र क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन तथा गम्भीर अपराधमा संलग्नलाई कानूनी कारवाही गरी समाजमा शान्ति स्थापनाको सोच समेत राखियो ।

यसै सन्दर्भमा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३३ मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुका सम्बन्धमा गठित छानविन आयोगको प्रतिवेदनका आधारमा पीडित परिवारहरुलाई राहत उपलब्ध गराउने तथा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लघंन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरणको निर्माण गर्न सत्यनिरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गर्ने उल्लेख भएकोमा वर्तमान नेपालको संविधानले पीडितहरुको आवश्यकता सम्बोधन गर्न ती बिषयलाई मौलिक हकको रुपमा व्यवस्था गरेको छ ।

देशमा सुशासन र सामाजिक न्याय स्थापित गर्न तथा यस प्रकृतिका घटना भविष्यमा दोहोरिन नदिन नेपालको संक्रमणकालीन न्यायका कार्य सम्पाद हेतु सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको स्थापना गरिएको छ । त्यसैले सङ्क्रमणकालीन न्याय सम्पादनको प्रक्रिया र कार्यमा आयोगको जिम्मेवारी र भूमिका अत्यन्त महत्व छ ।

२. सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन

नेपालको आर्थिक सामाजिक तथा राजनीतिक व्यवस्थामा परिवर्तनको मागसहित नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादीले २०५२ साल फाल्गुन १ गतेदेखि प्रारम्भ गरेको सशस्त्र द्वन्द्वलाई व्यवस्थापन गर्नका निम्ति नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादीबीच २०६३ मंसिर ५ गते विस्तृत शान्ति सम्झौता सम्पन्न भएको थियो। सोही शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.५ मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवताको विरुद्धको अपराधमा संलग्नहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न आपसी सहमतिबाट उच्चस्तरीय सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गरिने उल्लेख भएको छ। यसरी राजनीतिक पृष्ठभूमिका आधारमा पनि उक्त द्वन्द्वको व्यवस्थापन गर्दै शान्ति कायम गर्न आयोगको गठन अनिवार्य र आवश्यक थियो।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ (ध) मा सशस्त्र द्वन्दको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवताविरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने उल्लेख भएको छ। नेपालको संविधानको धारा ३०४ को उप धारा २ मा नेपाल अन्तरिम संविधान, २०६३ बमोजिमका शान्ति प्रक्रिया सम्बन्धि कार्यहरु यसै संबिधान बमोजिम भए गरेको मानिनेछ भनि शान्ति प्रकृया सम्बन्धमा भएका कामकार्वाहिलाई अनुमोदन गरेको छ।

माथि उल्लिखित राजनीतिक पृष्ठभूमि र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ (ध) र द्वन्द्वकालका घट्नाहरुका विषयमा छानविन गरी न्याय र परिपूरण प्रदान गर्न राजनितिक र संवैधानिक दायित्व निर्वाहको लागि आयोगको गठन गर्न अनिवार्य आवश्यक भएको थियो।तसर्थ, माथि उल्लेखित परिदृश्य र तथ्यलाई दृष्टान्त गरी बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा ३ बमोजिम यो आयोगको गठन भएको हो।

नेपालको संविधान (२०७२) को धारा ४२(५) मा नेपाल अग्रगामी लोकतन्त्रिक परिवर्तनको लागि भएका सबै जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने शहिदका परिवार, वेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्वपीडित र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई न्याय एंव उचित सम्मान सहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हकको व्यवस्था गरिएको छ, अतः शान्ति प्रकृयालाई निष्कर्षमा पुर्‍याउन तथा उक्त मौलिक हकको कार्यान्वयनका लागी समेत यस आयोगको गठन भएको हो।

३. आयोग गठनको उद्देश्य

क) सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनसम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानबिन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउने,

ख) सशस्त्र द्वन्द्वका पीडक र पीडितबीच मेलमिलाप गराई पारस्परिक सद्भाव तथा सहिष्णुताको भावना अभिवृद्धि गर्दै दिगो शान्ति र मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्ने,

ग) सशस्त्र द्वन्द्वकालीन घटनाका पीडित व्यक्तिहरूलाई परिपूरणका निम्ति नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने,

घ) सशस्त्र द्वन्द्वकालीन घटनासँग सम्बन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीका लागि नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने।

४. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ ले यस आयोगलाई मिति २०५२ साल फाल्गुन १ देखि २०६३ साल मंसिर ५ भित्र राज्य एवम् विद्रोहीपक्षद्धारा घटित मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटना र मानवताविरुद्धका अपराध सम्बन्धमा आयोगलाई देहायबमोजिम काम, कर्तव्य र अधिकार सुम्पिएको छः

(क) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनसम्बन्धी घटनाको छानबिन, सत्य अन्वेषण तथा अभिलेखन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउने,

(ख) पीडित तथा पीडकको यकिन गर्ने,

(ग) पीडक र पीडितबीच मेलमिलाप गराउन पहल गर्ने तथा मेलमिलाप गराउने,

(घ) पीडित वा निजको परिवारका सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने परिपूरणको सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,

(ङ) मेलमिला नभएका तथा क्षमादानमा नपरेका पीडकलाई कारवाहीका लागि सिफारिस गर्ने,

(च) पीडितलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउने र छानबिनको आधारमा लिइएको निर्णयको जानकारी दिने,

(छ) विस्तृत छानविनको काम सम्पन्न भइसकेपछि पीडकलाई कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने।

५. आयोगको संगठन संरचना तथा जनशक्ति

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा ३ बमोजिम एक जना अध्यक्ष र कम्तिमा एक जना महिलासहित जम्मा ५ जना सदस्य रहने व्यवस्था

छ। यसका साथसाथै आयोगको प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय कार्यका लागि १ जना सचिव (विशिष्ट श्रेणी) सहित ९१ जना कर्मचारीहरूको दरबन्दी रहेको छ। आयोगको संगठन संरचना तथा कर्मचारीको दरबन्दी सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची -१ मा दिइएको छ।

६. आधारभूत मान्यता तथा सिद्धान्त

समाजमा शान्ति स्थापना तथा संक्रमणकालीन न्याय निरूपण/प्रदान गर्नका निम्ति यो आयोगको गठन भएकोले उजुरीको छानबिन, सत्यको अन्वेषण, मेलमिलाप लगायतका कार्य गर्दा आयोगले देहायका मान्यता र सिद्धान्तलाई अनुसरण र अवलम्वन गर्दै आएको छ।

(क) खुला र पारदर्शीता: आयोगको कामकारबाही खुला र पारदर्शी सिद्धान्तको आधारमा सञ्चालन हुने ऐनमा नै सुनिश्चित गरिएको छ। सर्वसाधारणको जानकारीको लागि आयोगले समय समयमा आफ्ना काम कारवाहीलाई सार्वजनिक गर्दै आएको छ।

(ख) साक्षी तथा अन्य व्यक्तिको संरक्षण: आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थिति कुनै व्यक्ति, पीडित वा निजको परिवार तथा साक्षीको संरक्षण गर्ने सिद्धान्त अवलम्वन गर्दै आएको छ जुन सिद्धान्तलाई ऐनमा समेत समावेश गरिएको छ।

(ग) स्वतन्त्रता र निष्पक्षता: आयोगले स्वतन्त्र र निष्पक्ष रुपले आफ्नो काम सम्पादन गर्नेछ र आफ्नो काम गर्दा आयोगले कसैप्रति झुकाव, मोलाहिजा वा बदनियत राखी काम नगर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गरिएको छ।

(घ) सार्वजनिक सुनुवाई: मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनसम्बन्धी विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आयोगले सार्वजनिक सुनुवाई समेत आयोजना गर्दछ। सार्वजनिक सुनुवाईले छानबिनको कार्यलाई थप पारदर्शी बनाउनेछ।

(ङ) मेलमिलाप र सामाजिक सद्भाव: आयोगले पीडित र पीडकबीच मेलमिलाप कायम गर्ने तथा सामाजिक सद्भाव कायम गर्ने सिद्धान्त अनुसरण गरेको छ।

(च) अग्राधिकारको व्यवस्था: बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनहिंसामा परेका व्यक्ति समावेश भएको उजुरीलाई अग्राधिकार दिई छानविनको कार्य अगाडि बढाउने आयोगको सिद्धान्त रहेको छ।

७. उजुरी छानबिनको अधिकार, विधि तथा प्रक्रिया

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा १४ मा आयोगको छानबिनसम्बन्धी अधिकार सुनिश्चित गरिएको छ। आयोगले उजुरीहरूको छानबिन कार्य गर्दा प्रचलित कानूनबमोजिम अदालतलाई भएसरहको अधिकार बाहेक देहायका अधिकारहरू समेत प्रयोग गर्न सक्नेछ :

(क) कुनै व्यक्तिलाई आयोगसमक्ष उपस्थित गराई जानकारी लिने वा बयान गराउने,
(ख) साक्षी बुझ्ने वा बकपत्र गराउने,
(ग) कुनै लिखत वा कागजात पेश गर्न आदेश दिने,
(घ) कुनै सरकारी वा सार्वजनिक कार्यालय वा अदालतबाट कुनै लिखत वा त्यसको नक्कल झिकाउने,
(ङ) प्रमाण बुझ्ने,
(च) स्थलगत निरीक्षण गर्ने वा गराउने,
(छ) दसी प्रमाण पेश गर्न आदेश दिने,
(ज) घटनास्थल मुचुल्का, सनाखत, खानतलासी गर्ने,
(झ) कुनै वस्तु वा लिखत कुनै व्यक्तिको साथमा वा कुनै खास स्थानमा रहेको सूचनाका आधारमा त्यस्तो व्यक्तिको खानतलासी लिई वा लिन लगाई त्यस्तो लिखत नक्कल वा प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने,
(ञ) सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति उपर यस ऐन बमोजिम छानबिन गर्नुपरेमा निजलाई बढीमा तीन महिनाको लागि निलम्बन गर्न सक्ने,

७.१. उजुरी संकलन, उजुरीको संख्या तथा प्रकृति

(क) उजुरी संकलन विधि: उजुरी दिन चाहने पीडित आफै वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग वा आयोगले तोकेको स्थानमा उपस्थित भई वा हुलाक, इमेल वा अन्य बिद्युतीय माध्यमबाट नियमावलीको अनुसूची-1 बमोजिमको ढाँचामा आफूसँग भएका सबै प्रमाण संलग्न गरी आयोगको कार्यावधि समाप्त हुनु भन्दा ६ महिना भन्दा कम नहुने गरी उजुरी दिन सकिनेछ।

अघिल्लो आयोगले आमसञ्चारका विभिन्न माध्यममार्फत निश्चित समयसीमा तोकी लिखित उजुरी पेश गर्न पीडितहरूलाई सूचित गरेको थियो। आयोगले प्रथम पटक मिति २०७३ साल वैशाख ५ गते सूचना प्रकाशन गरी साठी दिनभित्र प्रत्येक जिल्लास्थित स्थानीय शान्ति समिति र आयोगको केन्द्रीय कार्यालयमा उजुरी पेश गर्न आह्वान गरेकोमा उक्त साठी दिने म्यादमा पुनः तीस दिन थप गरीएको १२० दिन पुय्याइएको थियो। दोस्रो पटक मिति २०७४।०३।२५ गतेदेखि २०७४।०४।२४ गतेसम्म आयोगका प्रत्येक मुकाम कार्यालयमा समेत उजुरी पेश गर्न सूचित गरिएको थियो। आयोगमा मिति २०७५/०४/३१ देखि मिति २०७८/०९/२२ सम्मको अवधिमा प्राप्त जम्मा उजुरी संख्या ७४ आयोगबाट निर्णय भई दर्ता गरिएको छ।

(ख) उजुरीको संख्या तथा प्रकृति: सशस्त्र द्वन्द्वकालमा घटित मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन तथा मानवताविरुद्धका घटनाहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रकृतिका गरी जम्मा ६३,७18 थान उजुरीहरू आयोगमा दर्ता भएका छन्। प्राप्त भएका उजुरीहरूलाई घटनाको

प्रकृतिको आधारमा वर्गीकरण गर्दा खासगरी व्यक्ति हत्या, अपहरण तथा शरीर बन्धक, अंगभंग तथा अपांग बनाउने, शारीरिक तथा मानसिक यातना, बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा, सम्पत्तिसम्बन्धी, विस्थापन लगायतका रहेका छन् । प्रदेश तथा जिल्लागत उजुरीको संख्यासम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची-२ मा दिइएको छ ।

चार्ट १ : प्रदेशगत रुपमा उजुरीहरुको विवरण

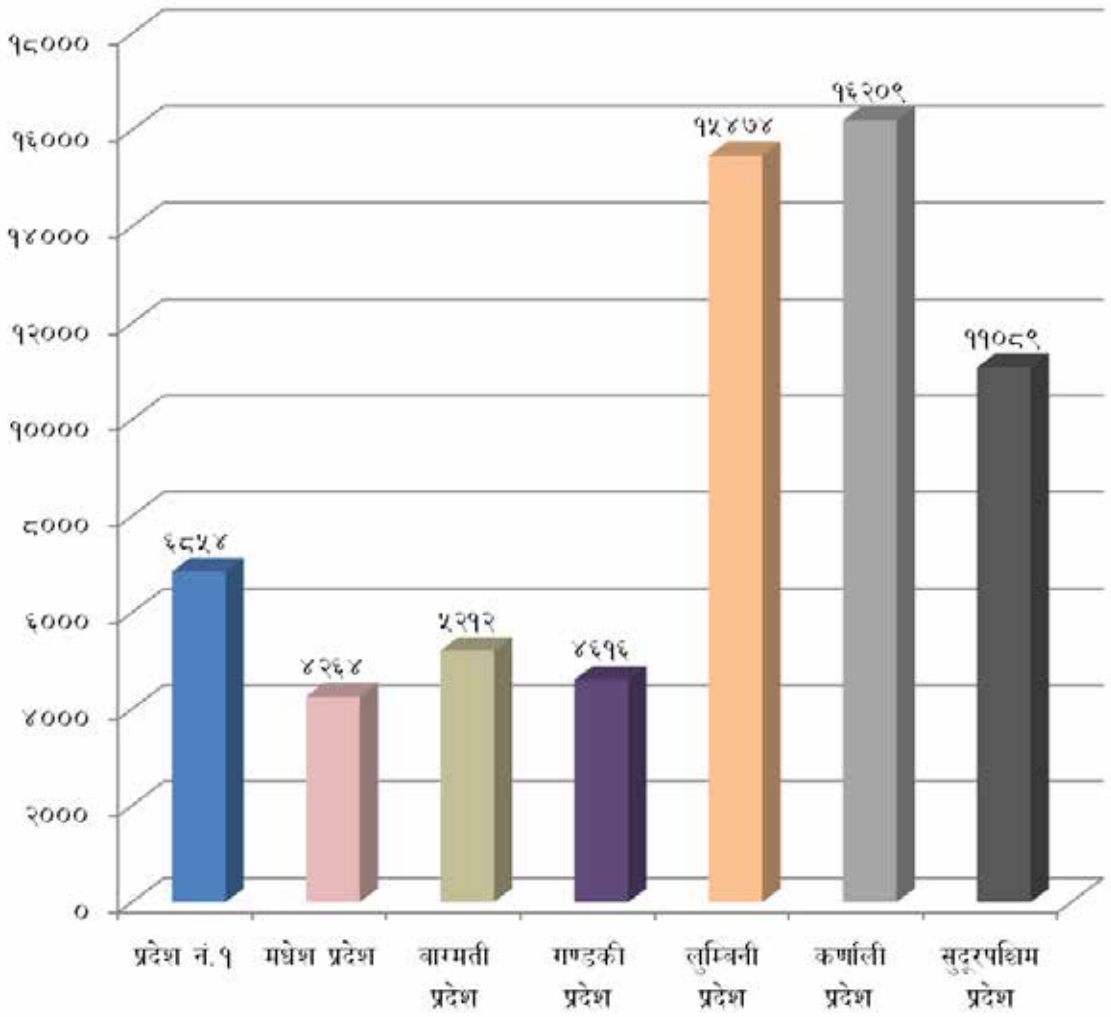

८. आयोगबाट सम्पादित कार्य

आयोगबाट हालसम्म सम्पादित भएका कार्यहरूलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ:-

८.१. उजुरी संकलन र वर्गीकरण

आयोगले सार्वजनिक रुपमा सूचना प्रकाशन गरी सशस्त्र द्वन्द्वकाक्रममा भएका मानव अधिकार उल्लंघन र मानवता विरुद्धका कार्यहरूको उजुरी संकलन गरेको थियो । यसरी संकलित उजुरीको संख्यालाई घटनाको प्रकृति अनुसार देहाय बमोजिम वर्गीकरण गरिएको छ।यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-८ मा उल्लेख गरिएको छ।

चार्ट २ : बिषयगत आधारमा उजुरीहरुको वर्गीकृत विवरण

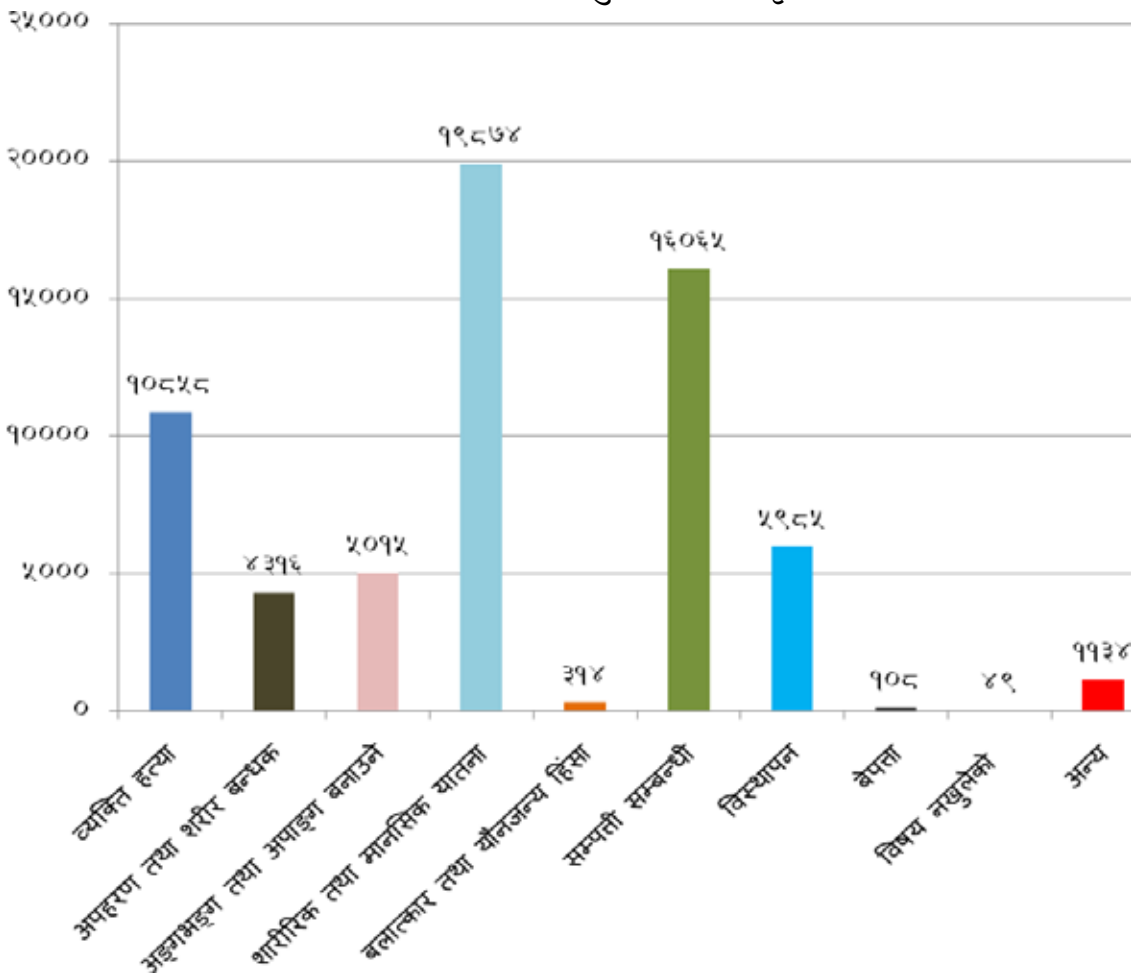

पुनश्च: माथिको तालिकामा यस आ.ब. मा दर्ता भएका ७४ उजुरीलाई समावेश गरिएको छैन ।

८.२. उजुरी छानबिनको अवस्था

आयोगमा दर्ता भएका ६३,७१८ उजुरीहरू मध्ये विभिन्न मुकाम कार्यालयबाट प्रारम्भिक छानबिन सम्पन्न गरी आयोग समक्ष प्राप्त भएका छन्। मुकाम कार्यालय मार्फत प्रारम्भिक छानबिन सम्पन्न गरी प्राप्त हुन आएका ३,७८७ थान उजुरी उपर आयोगद्धारा छानविन कार्य भइरहेको छ।

८.३. आयोगबाट हालसम्म भएका निर्णयको अवस्था

मुकाम कार्यालयबाट प्रारम्भिक छानविन सम्पन्न भई प्राप्त हुन आएका ३७८७ थान उजुरी सम्बन्धमा भएका प्रगति विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

आयोगबाट हालसम्म उजुरीउपर भएका निर्णयहरूको संख्यात्मक विवरण।

तालिका नः१

तामेली	परिपूरण तथा क्षतिपूर्ति सिफारिस	बिस्तृत अनुसन्धान	परिचयपत्र वितरण
२२६८	५३८(२७+४९४+१७)	१७३	६१८

क) तामेली सम्बन्धी

आयोगमा दर्ता भएका उजुरीहरूमध्ये सशस्त्र द्वन्द्वकालको अवधिभन्दा बाहिरको घटना र सशस्त्र द्वन्द्वसँग असम्बन्धित घटनामध्ये २२६८ थान उजुरी निवेदनहरूलाई आयोगबाट तामेलीमा राख्ने निर्णय भई सम्बन्धित उजुरकर्तालाई जानकारी गराइएको छ।यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची - ३ मा उल्लेख गरिएको छ।

ख) परिपूरण सिफारिस सम्बन्धी

आयोगमा दर्ता भई प्रारम्भिक छानविनसमेत भएका उजुरीहरूमध्ये ५३८ थान उजुरीहरूमा आयोगबाट क्षतिपूर्ति तथा परिपूरणको लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ। २९ जना व्यक्तिहरुलाई परिपूरण र क्षतिपूर्ति दिने गरी नेपाल सरकारले मिति २०७८/०९/०१ मा निर्णय समेत गरेको छ।यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची - ४ को ४.१ मा उल्लेख गरिएको छ। साथै आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यस आयोगबाट विभिन्न कार्यटोली मार्फत देशका विभिन्न जिल्लाहरुमा परिपूरण फारम भराईएको थियो। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची - ९ मा उल्लेख छ।

ग) विस्तृत छानबिन सम्बन्धी

आयोगका विभिन्न मुकाम कार्यालयहरूबाट प्रारम्भिक छानबिन पश्चात् आयोगसमक्ष प्राप्त हुन आएका उजुरीहरूको अध्ययन हुँदा जम्मा १७३ थान उजुरी निवेदनहरूमा विस्तृत छानबिन गर्ने गरी आयोगबाट निर्णय भई आयोगका सदस्यहरूलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको छ। जसमा ९ वटा उजुरीका विषयमा छानबिन टुङ्गो लागेको छ।

चार्ट ३ : आयोगबाट भएका जम्मा उजुरीहरुको निर्णय

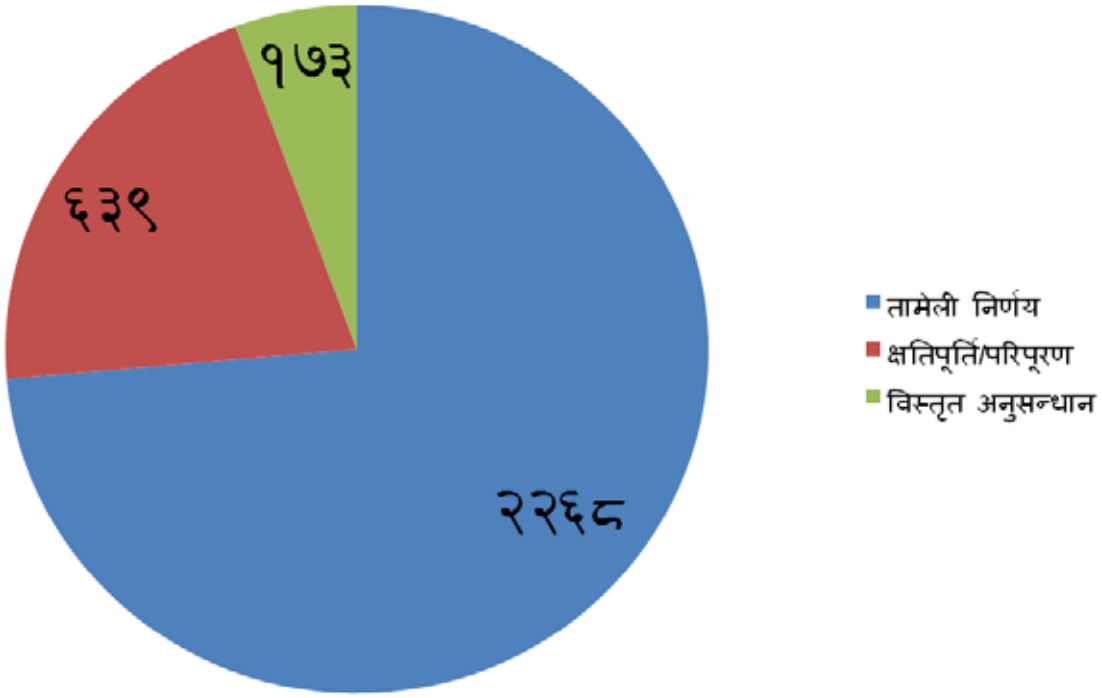

माथि (क), (ख), (ग) मा उल्लेखित विवरण प्रदेशगत रुपमा अनुसूची-६ मा उल्लेख गरिएको छ।

घ) पीडित परिचयपत्र वितरण

प्रारम्भिक छानबिनबाट आएका उजुरीहरूको अध्ययन गरी ६१८ जना व्यक्तिलाई पीडित परिचयपत्र उपलब्ध गराइएको छ। हाल भने सम्मानित सर्वोच्च अदालतको आदेश बमोजिम परिचयपत्र वितरण कार्य स्थगित गरिएको छ।यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची - ५ मा उल्लेख गरिएको छ।

८.४. आयोगबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरु

आयोगले यस अघि र आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा परिपूरण फारम संकलन गर्ने, पीडितसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम गर्ने, सचेतना बढाउने जस्ता कार्यक्रमहरु निरन्तर गर्दै आईरहेको छ।

यसरी संञ्चालित कार्यक्रमहरुमा फरक-फरक प्रकृतिका पीडितको प्रतिनिधित्व रहेको साथै स्थानीय मानवअधिकारकर्मी, महिला अधिकारकर्मी, नागरिक समाजका अगुवा, पत्रकारलगायतका अन्य सरोकारवाला व्यक्ति एंवम् निकायका प्रतिनिधिको सहभागिता रहेको थियो। कार्यक्रमका अधिकांश सहभागीबाट पीडित परिचयपत्र वितरण गर्नुपर्ने, रोजगारीको व्यवस्था, बालबच्चाको लागि निःशुल्क उच्चशिक्षाको अवसरको प्रत्याभूति हुनुपर्ने, निःशुल्क स्वास्थ्योपचार, सीपमूलक तालिमको

व्यवस्था, पीडितको सम्पत्तिमा पुग्न गएको हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने, द्वन्द्वपीडितको ईच्छा, आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी उचित क्षतिपूर्ति/परिपूरण सिफारिश गर्नुपर्ने, जीविकोपार्जन सहज हुनेगरी आजीवन सामाजिक सुरक्षा भत्ता तथा निःशुल्क स्वास्थ्योपचार व्यवस्था हुनुपर्ने, पीडितको सम्मानमा स्मारक बनाउनुपर्नेजस्ता सुझाव प्राप्त भएका थिए।

आयोगले आ.व २०७९८/८० मा कार्यालयको उजुरी व्यवस्थापन प्रणालीलाई अद्यावधिक गरी थप सुधार गरिएको, बुलेटिन प्रकाशन, कार्यफर्छौट कार्ययोजना तयार र दैनिक सेवा प्रवाहको कार्य गर्दै आइरहेको छ।

९. कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ र त्यसअन्तर्गत बनेको, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२ आयोगका प्रमुख कानूनी उपकरण हुन्। उक्त ऐन र नियमले आयोगलाई संक्रमणकालीन न्याय सम्पादनसम्बन्धी अधिकार दिएको छ। ऐन र नियमले दिएको अधिकारअन्तर्गत रही आफ्नो कामकारवाहीलाई पारदर्शी, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन आयोगले आवश्यक कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरू बनाई लागू गरेको छ। आयोगसँग सम्बन्धित ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका तथा आचार संहिताको विस्तृत सूची अनुसूची-७ मा दिइएको छ।

१०. विनियोजित बजेट र खर्चको अवस्था

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा आयोगको कुल रु. अक्षरुपी बजेट विनियोजन भएकोमा रु. अक्षरुपी खर्च भएको थियो। जसको विस्तृत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नः २

१.	विनियोजित बजेट क. चालु खर्च (उपशिर्षक नं.) ख. पूँजिगत खर्च (उपशिर्षक नं.)	
	जम्मा	
२.	खर्च भएको बजेट क. चालु खर्च (उपशिर्षक नं.) ख. पूँजिगत खर्च (उपशिर्षक नं.)	
	जम्मा	
3	बाँकी रहेको रकम क. चालु खर्च (उपशिर्षक नं.) ख. पूँजिगत खर्च (उपशिर्षक नं.)	

११. सूचनाको हक कार्यान्वयनको अवस्था

राज्यको कामकारवाही लोकतान्त्रिक पद्धति अनूरुप खुला र पारदर्शी बनाइ नागरिक प्रति जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन सार्वजनिक निकायमा रहेका सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आमनागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउन, राज्य र नागरिकको हितमा प्रतिकुल असर पार्ने संवेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्न र नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउन आयोगले निरन्तर देहाय बमोजिमका कार्यहरु गर्दै आइरहेको छ:-

- ❖ सुशासन ऐन बमोजिम मासिक तथा वार्षिक प्रगति विवरण तालुक निकायमा पठाउने तथा प्रकाशन गर्ने गरेको ।
- ❖ आयोगमा रहेका उजुरीहरुलाई वर्गीकरण र अद्यावधिक गर्ने गरिएको।
- ❖ नागरिक वडापत्रको व्यवस्था गरिएको ।
- ❖ सरोकारवालालाई निरन्तर सूचना दिन उपसचिव श्री ऋषि पौडैललाई सूचना अधिकारी तोकिएको ।
- ❖ उजुरी पेटिका राखिएको ।
- ❖ वेभसाइट मार्फत आयोगका सूचना सार्वजनिक गर्ने गरिएको ।
- ❖ पीडित सहायत कक्षको स्थापना गरी संचालनमा ल्याईएको ।
- ❖ टेलिफोनबाटै गुनासो सुन्ने व्यवस्था मिलाइएको ।
- ❖ विभिन्न ब्रोसर तथा कार्यविधि निर्माण गरी माग भए बमोजिम विभिन्न व्यक्ति वा निकायलाई उपलब्ध गराएको ।
- ❖ आयोगको वैंठकबाट भएका निर्णय कार्यान्वयन गरिएको ।

यस आयोगबाट बिगतमा जस्तै सूचना अधिकारी मार्फत मौखिक तथा लिखित रुपमा सूचना उपलब्ध गराउदै आइरहेको र यस आर्थिक बर्ष २०७९/८० मा लिखितरुपमा उपलब्ध गराइएका सूचनाहरुको विवरण तपशिल बमोजिम रहेकाछन् ।

तालिका नं. ३

क्र.सं.	मिति	सूचना मागकर्ताको नाम थर	वतन	प्रयोजन
१.	२०७९/०३/२३	दिनेश गौतम	काठमाण्डौ	समाचार प्रकाशन
२.	२०८०/०१/२१	ज्ञानेन्द्रराज आरण	रामेछाप, मन्थली-९	अदालति
३.	२०८०/०१/२१	पूर्ण प्रसाद पौडेल	सुर्खेत	जानकारी
4	2080/02/21	बिरसिंह भण्डारी	बैतडी	उजुरीको प्रतिलिपी
5	2080/02/25	लेनिन बिष्ट	काठमाण्डौ	प्रगतिबारे जानकारी

१२. हालसम्म सम्पादन भएका मुख्य कार्यहरुको संक्षिप्त विवरण

१२.१ मिति २०७१/१०/२७ देखि २०७४ चैत्र मसान्तसम्म

- ❖ नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०७१/१०/२७ को निर्णय अनुसार यस आयोगमा पहिलो पटक पदाधिकारी नियुक्त भइभई कार्य सञ्चालन।
- ❖ आयोगको स्थापना पश्चात प्रथम पटक उजुरी निवेदन दिन मिति २०७३ साल बैशाख ५ गते देखि ६० दिनको म्याद तोकी प्रत्येक जिल्लामा रहेका स्थानीय शान्ति समिति र आयोगको केन्द्रीय कार्यालय मार्फत उजुरी संकलन गरिएकोमा पुन: ३० दिन थप गरी उजुरी संकलन गरिएको थियो।
- ❖ आयोगको मिति २०७४/०३/१७ को निर्णय अनुसार दोस्रो पटक मिति २०७४/०३/१७ देखि २०७४/०४/२४ गतेसम्म आयोगका मुकाम कार्यलयहरुबाट थप उजुरीहरु संकलन गरिएको थियो।
- ❖ संकलित उजुरीहरुलाई सत्यनिरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा २ (ञ) अनुसार मानव अधिकारको गम्भिर उल्लघंनका ९ वटा शिर्षकमा वर्गीकरण गरी जिल्लागत रुपमा छुट्याई मूल दायरीमा दर्ता गरिएको साथै उजुरीहरुलाई 'उजुरी व्यवस्थापन प्रणाली' सफ्टवयरमा समेत प्रविष्ट गरिएको थियो।
- ❖ आयोगले आफ्नो जिम्मेवारी सहजता पूर्वक निर्वाह गर्न विभिन्न निर्देशिका तथा कार्यविधि तथा दस्तावेज निर्माण गरेको।
- ❖ आयोगको मिति २०७४/०१/२० गतेको वैठक संख्या ११९ औं निर्णय अनुसार देशका ७ वटा प्रदेशमा मुकाम कार्यालय स्थापना गरी उजुरीको छानविन तथा अनुसन्धा गर्ने।
- ❖ २०७४/०१/२० को निर्णय अनुसार ७ वटा मुकाम कार्यालहरुमा उजुरी छानविन गर्ने सम्बन्धमा सहन्यायाधिवक्ताको संयोजकत्वमा जिम्मेवारी तोकीएको थियो।
- ❖ मुकाम कार्यालयमा उजुरी छानविन तथा अनुसन्धानका लागि करिव १०००० उजुरी पठाइएकोमा ३७८७ उजुरी उपर प्रारम्भिक छानविन तथा अनुसन्धान कार्य भएको।

१२.२ मिति २०७६ साल माघ ६ गतेदेखी २०७९ असार मसान्तसम्म

- ❖ आयोगमा प्राप्त भएका अस्थाइ उजुरीहरुलाई आयोगको निर्णयअनुसार स्थाई दर्तामा अभिलेखन गर्ने कार्य गरियो।
- ❖ आयोगको निर्णयअनुसार प्रारम्भीक छानविन भएका उजुरी निवेदन उपर सिफारिस गर्नका लागि सदस्यहरुको संयोजकत्वमा ४ कार्यटोलीहरुको गठन गरिएको।
- ❖ आयोगमा प्रारम्भिक छानविन भएका उजुरी निवेदन मध्ये १८९९ उजुरी निवदेन उपर थप छानविन गरी राहत तथा परिपूरण र क्षतिपूर्तिका लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको गरिएको।

- ❖ आयोगको मिति २०७७/०९/०२ गतेको पन्ध्रौं बैठकबाट परिपूरण निर्देशिका, २०७७ र पीडित परिचयपत्र वितरण निर्देशीका, २०७७ स्वीकृत गरिएको।
- ❖ प्रारम्भिक अनुसन्धान सम्पन्न भएका उजुरीहरुको हकमा आवश्यक कागजात तथा प्रमाणको आधारमा पीडित परिचय पत्र उपलब्ध गराउदै आएकोमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको आदेश अनुसार स्थगित रहेको।
- ❖ प्रारम्भिक अनुसन्धान सम्पन्न भएका केही बाँकी उजुरीहरुको हकमा परिपूरण फारम भराउनेकाम जारीरहेको।

१३. समस्या तथा चुनौती

आयोगमा प्राप्त भएका ६३,७१८ थान उजुरीसँग सम्बन्धित घटना तथा त्यसमा पीडित व्यक्तिहरूलाई संक्रमणकालीन न्याय प्रदान गर्ने कार्य आफैँमा जटिल र चुनौती पूर्ण छ। द्वन्द्वको समयमा घटित घटनाहरूको छानबिन गर्दा एक वा दुई पक्षमा मात्र ध्यान दिएर पुग्दैन। यसका लागि विहंगम दृष्टिकोणको आवश्यकता पर्दछ। उजुरीको छानबिन तथा सत्यको खोजबिनको क्रममा आयोगले स्थापना कालदेखिनै विभिन्न प्रकारका समस्या तथा चुनौतीको समान गर्नुपरेको छ। आयोगले भोग्नु परेका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई मूलतः नीतिगत र कानूनी, राजनीतिक, संस्थागत र व्यावहारिक गरी चार वटा क्षेत्रमा वर्गीकृत गरिएको छ।

१३.१ कानूनी तथा नीतिगत

- ❖ सुमन अधिकारी वि. नेपाल सरकारसमेत भएको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसला बमोजिम ऐनको संशोधन र परिमार्जन नहुनु,
- ❖ संक्रमणकालीन न्यायको नवीनतम अवधारणा 'Reformative Transitional Justice' समावेश हुन नसक्नु तथा संक्रमणकालीन न्यायको मर्म र भावना प्रतिविम्वित हुने गरी ऐन संशोधन नहुनु,
- ❖ आयोगको सिफारिश कार्यान्वयनको लागि स्पष्ट कानूनी व्यवस्था र आधार तयार नहुनु,
- ❖ विशेषगरी पीडितहरूको माग र चाहनाअनुरुप परिपूरणका सम्बन्धमा फराकिलो व्यवस्थासहित सम्बोधन हुन नसक्नु।

१३.२ राजनीतिक समस्या

- ❖ **राजनीतिक समझदारी र सहयोगको अभाव**: सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप लगायत शान्ति प्रक्रियाका सबै कार्य राजनीतिक सहमतिको आधारमा गरिने उल्लेख भए पनि यो कार्य प्रति राजनीतिक सहमति र समझदारीको अभाव रहनु,
- ❖ शान्ति प्रक्रिया र संक्रमणकालीन न्याय सम्पादनमा स्थानीय सहभागिता र स्वामित्वभावको अभाव हुनु र त्यसको लागि आवश्यक संयन्त्र पनि विकास नहुनु,

- संक्रमणकालीन न्याय सम्पादनको संरचना प्रभावकारी हुन नसक्नु र यसलाई नियमित न्यायिक प्रणाली अन्तर्गत रहने गरी Overlapping Jurisdiction कायम हुने अवस्था तयार हुँदै जानु,
- राजनीतिक द्वन्द्वको भाष्य (Inclusive Narrative of Political Conflict) तयार नहुनु र त्यसले सिर्जना गरेका सकारात्मक तथा नकारात्मक पक्षको जानकारी संप्रेक्षणमा कमी देखिनु,
- द्वन्द्वपीडितहरूको समस्या राष्ट्रिय समस्या हो, द्वन्द्वपीडितहरू राज्यको जिम्मेवारी हुन् भन्ने मान्यतालाई आत्मसात गरी द्वन्द्वपीडितहरूसँगको सघन छलफल, सम्वादबाट देशले थेग्न सक्ने समाधानका उपायहरूको खोजीका लागि प्रमुख राजनीतिक शक्तिहरूको ध्यान जान नसक्नु।

१३.३ संगठनात्मक समस्या

- आयोगको वर्तमान जनशक्ति र उपलव्ध स्रोत साधनले ६३,७१८ संख्यामा रहेका उजुरीलाई फछर्यौट गर्नका लागि पर्याप्त नुहुनु,
- आयोगको वर्तमान संगठन संरचना कै आधारमा छानबिन गर्ने सोच राखिएमा त्यसले धेरै लामो समय लिनेछ,
- आयोगको वर्तमान संगठन संरचना उजुरी शीघ्र फर्छर्यौट गर्न सक्ने खालको नहुनु,
- आयोगमा दक्ष जनशक्ति, बजेट तथा अन्य आवश्यक उपकरण र स्रोत साधनको अभाव हुनु,

१३.४ व्यवहारिक तथा कार्यान्वयन स्तरका समस्या

- संक्रमणकालीन न्याय तथा सत्य अन्वेषणको कार्यलाई शान्ति प्रक्रियाका अन्य कार्यसँगै कार्यान्वयनमा लैजान नसक्नु,
- आयोगको अनिश्चित र छोटो पदावधि कारण यो अवधिमा उजुरीको छानबिन गरी टुङ्गोमा पुग्न नसकिनु,
- संक्रमणकालीन न्यायको प्रभावकारिताका लागी राज्यका निकाय तथा संयन्त्रहरूले सहयोग नगर्नु र आयोगले प्रभावकारीरुपमा कार्य प्रारम्भ गर्नुअघि नै न्यायालय समेतबाट शंकाको दृष्टिकोण राखिनु,
- सरोकारवाला दुवै पक्षबाट आयोगलाई सकारात्मक सहयोग र समन्वयन प्राप्त हुन नसक्नु र समग्र नतिजाको तस्वीर तयार नहुँदै सामान्य प्रकृयागत पक्षको आधारमा आयोगको प्रभावकारिता, विश्वसनियता र स्वीकार्यताको मूल्याङ्कन गरिनु,
- संक्रमणकालीन न्याय व्यवस्था र फौजदारी न्याय प्रणालीबीच सामञ्जस्यता कायम गर्दै सशस्त्र द्वन्द्वमा घटेका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटना छानबिन गर्ने कार्य आफैमा जटिल हुँनु,
- ऐन, नियमावलीमा उल्लेखित विधि र प्रकृयाको अवलम्वन गरी उजुरीमाथि निर्णयमा पुग्नुपर्ने भएका कारण छोटो समयभित्र निर्णयमा पुग्न कठिन हुने अवस्था रहनु।

१४. निष्कर्ष तथा सुझाव

१४.१ निष्कर्ष

पीडितलाई न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले विकास गरिएको संक्रमणकालीन न्याय व्यवस्था र त्यसको कार्यान्वयनको लागि आयोगको एक्लो प्रयास मात्र पर्याप्त हुँदैन । यसको लागि राज्यका तीनै तहका सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय, स्थानीय संघ संस्था, नागरिक समाज, आम सञ्चारलगायत सरोकारवाला सबैको सहयोग आवश्यक र अपरिहार्य रहन्छ । आयोगलाई सफल र प्रभावकारी बनाउन प्रमुख राजनीतिक दलको भूमिका सदैव निर्णायक रहन्छ। द्वन्द्वपीडितलाई सहज, सरल र उचित समयभित्र न्याय प्रदान गर्न मौजुदा कानूनको संशोधन, आयोगको संस्थागत सुदृढीकरण र सोही अनुरुप नीति र कार्ययोजनाको निर्माण भई कार्यान्वयनमा लैजानु जरुरी छ।

१४.२ सुझावहरू

- **कानून संशोधन र परिमार्जन**: सुमन अधिकारीसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको रिटमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१।११।१४ मा भएको आदेश, द्वन्द्वपीडितहरूको इच्छा एंवम, चाहना, आयोगको अध्ययन र अनुभव समेतका आधारमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ संशोधन र परिमार्जन हुनु जरुरी भएको छ। आयोगको काम कारवाहीलाई प्रभावकारी रुपमा अगाडि बढाउन उजुरीको अनुसन्धानमा तीव्रता दिई पीडितलाई न्याय प्रदान गर्न बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन तथा नियमावलीमा संशोधन र परिमार्जन गरिनुपर्ने,
- **आयोगको कार्यकाल थप**: संक्रमणकालीन न्याय सम्पादनको कार्य जटिल प्रकृतिको भएको र आयोगमा प्राप्त उजुरीको छानबिनको लागि लामो समय लाग्ने भएकोले आयोगको कार्यकाल पनि सोही मुताबिक थप हुनुपर्ने,
- **जनशक्ति व्यवस्थापन**: द्वन्द्वको समयमा घटित मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन र मानवताविरुद्धको अपराधको छानबिन गरी सत्य तथ्य पत्ता लगाउने कार्य ज्यादै चुनौतिपूर्ण भएको र त्यसको लागि विशेष अनुभव, दक्षता र सीप आवश्यकता पर्ने भएकाले कार्य प्रकृतिको आधारमा आयोगमा विशेषज्ञता सहितका जनशक्ति व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- **राजनीतिक वातावरण निर्माण**: राजनितिक समझदारी र सहयोगात्मक वातावरणको निर्माण हुनुपर्ने,
- **सहयोग र समन्वयन**: द्वन्द्वकालीन घटनाको स्थायी समाधान गरी समाजमा दिगो शान्ति कायम गर्ने तथा पुनः द्वन्द्व सिर्जना नहुने वातावरण निर्माण आयोगको एक्लो प्रयासले मात्र संम्भव नहुने भएकाले नेपाल सरकार, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था, नागरिक समाजबाट आवश्यक सहयोग र समन्वय प्राप्त हुने वातावरण तयार हुनुपर्ने,

- ❖ प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्थाः सीमित जनशक्तिबाट ठूलो संख्यामा रहेका उजुरी छानबिनको कार्य गर्नुपर्ने र त्यसको लागि कार्यालय समय बाहेकको अतिरिक्त समय छानबिनको लागि दिनुपर्ने हुन्छ। त्यसैले अतिरिक्त समय काम गर्नका लागि कर्मचारीलाई प्रोत्साहित गर्न निश्चित रकम अनुसन्धान भत्ता वा अन्य उपयुक्त केही शीर्षक अन्तर्गत अतिरिक्त भत्ता दिने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- ❖ संगठन संरचना र साधन स्रोतः कार्यबोझको आधारमा आयोगको अस्थायी संगठन संरचना स्वीकृत गरिदिने र आयोगको लागि आवश्यक साधन, स्रोत (आवश्यक बजेट र उपकरण समेत) सुनिश्चित हुनुपर्ने।
- ❖ आयोगले उजुरी छानविन गरी नेपाल सरकार समक्ष पठाएको सिफारिस कार्यान्वयन गर्ने गराउने सम्बन्धमा सम्बन्धित मन्त्रालयहरुमा सम्पर्क व्यक्ति तथा सम्पर्क Desk को व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको र कार्यान्वयनका बिषयमा आयोगलाई नियमित जानकारी गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने।

अनुसूचीहरु

अनुसूची -१

क) कर्मचारी दरवन्दीः

सि. नं.	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/उपसमूह	स्वीकृत दरबन्दी	पूर्ति	रिक्त	कैफियत
१	सचिव	रा.प.विशिष्ट			१	१	०	
२	सहसचिव	रा.प.प्रथम	न्याय	कानून	१	१	०	
३	सहन्यायाधिवक्ता	रा.प.प्रथम	न्याय	सरकारी वकिल	१	०	१	
४	सहसचिव	रा.प.प्रथम	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१	०	१	
५	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	न्याय	कानून	४	२	२	
६	उपन्यायाधिवक्ता	रा.प.द्वितीय	न्याय	सरकारी वकिल	३	१	२	
७	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१	०	१	
८	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	११	५	६	
९	लेखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	लेखा	१	१	०	
१०	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	न्याय	कानून	५	२	३	
११	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	न्याय	सरकारी वकिल	५	१	४	
१२	सि.अ.हे.व	चौथो/पाँचौं/छैठौं	स्वास्थ्य	स्वास्थ्य	१	१	०	
१३	ना.सु.	रा.प.अनं. प्रथम	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	६	२	४	
१४	लेखापाल	रा.प.अनं. प्रथम	प्रशासन	लेखा	१	१	०	

१५	ना.सु.	रा.प.अनं. प्रथम	न्याय	कानून	४	०	४	
१६	ना.सु.	रा.प.अनं. प्रथम	न्याय	सरकारी वकिल	४	१	३	
१७	क.अपरेटर	रा.प.अनं. प्रथम	विविध	-	७	३	४	२ करार
१८	फोटोग्राफर	रा.प.अनं. प्रथम	शिक्षा	शिक्षा	१	०	१	
१९	पुस्तकालय सहायक	रा.प.अनं. प्रथम	शिक्षा	पुस्तकालय विज्ञान	१	०	१	
२०	अ.न.मी.	४/५/६ तह	स्वास्थ्य	स्वास्थ्य	१	१	०	
२१	स.क.अपरेटर	रा.प.अनं. द्वितीय	विविध	-	३	२	१	करार
२२	खरिदार	रा.प.अनं. द्वितीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	३	२	१	
२३	हलुका सवारी चालक	श्रेणीविहीन	इन्जिनियरिङ्ग	मे इ ज	११	४	७	करार
२४	कार्यालय सहयोगी	श्रेणीविहीन	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१४	१३	१	करार
जम्मा					**९१**	**४४**	**४७**	

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको विवरणः

क्र.सं.	पद	नाम	श्रेणी/तह
१	सचिब	तोयानाथ अधिकारी	विशिष्ट श्रेणी
२	सहसचिव (कानून)	धर्मराज कुइकेल	रा.प.प्रथम श्रेणी
३	उपसचिव (कानून)	ऋषि पौडेल	रा.प.द्वितीय श्रेणी
४	उपसचिव (कानून)	मुना चगुठी	रा.प.द्वितीय श्रेणी
५	उपन्यायाधिवक्ता	प्रेममाया राना	रा.प.द्वितीय श्रेणी
६	लेखा अधिकृत	चित्र बहादुर के.सी.	रा.प.तृतीय श्रेणी
७	शाखा अधिकृत	तुलबहादुर काउचा	रा.प.तृतीय श्रेणी
८	शाखा अधिकृत	प्रमिला खड्का	रा.प.तृतीय श्रेणी
९	शाखा अधिकृत	दिनेश के.एम.	रा.प.तृतीय श्रेणी
१०	शाखा अधिकृत	असली माया तामाङ्ग	रा.प.तृतीय श्रेणी
११	शाखा अधिकृत	सुरेश प्रसाद चौलागाँई (का)	रा.प.तृतीय श्रेणी
१२	शाखा अधिकृत	सुचना सुनार (का)	रा.प.तृतीय श्रेणी
१३	शाखा अधिकृत	भावना खतिवडा(स.व)	रा.प.तृतीय श्रेणी
१४	शाखा अधिकृत	हुतराज निरौला	रा.प.तृतीय श्रेणी
१५	सि.अ.हे.ब.अ.	नकुल बन्जारा	छैठौँ तह
१६	लेखापाल	शिव पौडेल	रा.प.अनं. प्रथम श्रेणी
१७	नायव सुव्वा	प्रकाश भट्टराई	रा.प.अनं. प्रथम श्रेणी
१८	नायव सुव्वा	प्रतिमा बस्नेत	रा.प.अनं. प्रथम श्रेणी
१९	नायव सुव्वा	चुडामणी अर्याल(स.व)	रा.प.अनं. प्रथम श्रेणी
२०	सि.अ.न.मि	प्रमिला दाहाल	पाँचौँ तह
२१	कम्प्यूटर अपरेटर	यकिन दाहाल	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
२२	खरिदार	अमृत ढकाल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
२३	खरिदार	रश्मी ढुङ्गेल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
करारमा कार्यरत			
१	कम्प्युटर अपरेटर	बिश्राम घिमिरे	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
२	कम्प्युटर अपरेटर	विपना शर्मा	रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी
३	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	प्रतिमा पोखरेल	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
४	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	गान्धिरा प्रधान	रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणी
५	हलुका सवारी चालक	चन्द्र बहादुर थापा	श्रेणीविहीन (करार)
६	हलुका सवारी चालक	बृख बहादुर धामी	श्रेणीविहीन (करार)
७	हलुका सवारी चालक	सरोज सिलवाल	श्रेणीविहीन (करार)

८	हलुका सवारी चालक	बिष्णुबहादुर भण्डारी	श्रेणीविहीन (करार)
९	कार्यालय सहयोगी	कमला बास्कोटा	श्रेणीविहीन (करार)
१०	कार्यालय सहयोगी	श्याम कुमार तामाङ्ग	श्रेणीविहीन (करार)
११	कार्यालय सहयोगी	रजनिश भण्डारी	श्रेणीविहीन (करार)
१२	कार्यालय सहयोगी	सामना महत	श्रेणीविहीन (करार)
१३	कार्यालय सहयोगी	सञ्जु भट्टराई	श्रेणीविहीन (करार)
१४	कार्यालय सहयोगी	सुनिता तोलाङ्गे	श्रेणीविहीन (करार)
१५	कार्यालय सहयोगी	नन्द कुमार राई	श्रेणीविहीन (करार)
१६	कार्यालय सहयोगी	शंकर बराम	श्रेणीविहीन (करार)
१७	कार्यालय सहयोगी	बुद्धरत्न बुधाचार्य	श्रेणीविहीन (करार)
१८	कार्यालय सहयोगी	शोभिता मैनाली	श्रेणीविहीन (करार)
१९	कार्यालय सहयोगी	योगेश्वर डंगोल	श्रेणीविहीन (करार)
२०	कार्यालय सहयोगी	मदन कुमार थापा	श्रेणीविहीन (करार)
२१	कार्यालय सहयोगी	शरिता कुमारी अधिकारी	श्रेणीविहीन (करार)
२२	सरसफाई कर्मी	कविर पोडे	करार

अनुसूची -२

प्रदेश तथा जिल्लागत उजुरीको संख्या:

प्रदेश र सो अन्तर्गतका जिल्ला		जम्मा उजुरी संख्या	मुकाम पठाएको उजुरी संख्या	प्रारम्भिक छानबिन भएको उजुरी संख्या	पीडित परिचय पत्र वितरण
कोशी प्रदेश	१. ताप्लेजुङ	५१५	७५	५३	१९
	२. पाँचथर	४३१	८२	७६	२१
	३. इलाम	१२१४	९९	१०५	२३
	४. संखुवासभा	२७६	९६	८	
	५. तेह्रथुम	२७१	७७	७७	
	६. धनकुटा	३६५	७७	७७	
	७. भोजपुर	५१०	८१	२९	
	८. खोटाङ्ग	३२८	८७	८	
	९. सोलुखुम्बु	५२५	९९	६५	
	१०. उदयपुर	२९५	८१	८०	
	११. ओखलढुङ्गा	८७९	८३	५	
	१२. झापा	४६६	९१	८४	२
	१३. मोरङ्ग	५६२	५४५	२५९	
	१४. सुनसरी	२१७	७८	७६	
जम्मा		**६८५४**	**१६५१**	**१००२**	**६५**
मधेश प्रदेश	१. सप्तरी	१८९	१३८	७५	६
	२. सिराहा	३९७	१८०	१०३	१५
	३. धनुषा	३७५	३७०	१०५	३२
	४. महोत्तरी	१२४	११५	४७	९
	५. सर्लाही	५३३	१५७	९१	१५
	६. रौतहट	३९४	१३०	४३	
	७. बारा	४३०	१३४	३२	
	८. पर्सा	१८२२	१३२	८	२
जम्मा		**४२६४**	**१३५६**	**५०४**	**७९**
बागमती प्रदेश	१. काठमाडौं	४९७	१७४	६७	
	२. भक्तपुर	६६	५७	३१	
	३. ललितपुर	१०८	९१	४७	१

प्रदेश र सो अन्तर्गतका जिल्ला		जम्मा उजुरी संख्या	मुकाम पठाएको उजुरी संख्या	प्रारम्भिक छानबिन भएको उजुरी संख्या	पीडित परिचय पत्र वितरण
	४. सिन्धुपाल्चोक	७७०	९७	१	१०
	५. काभ्रे	५६८	११८	५३	२४
	६. नुवाकोट	३०५	९२	१८	
	७. रसुवा	८९	७८	१७	
	८. धादिङ्ग	४०७	१०४	४२	४
	९. चितवन	८१८	१११	१	
	१०. मकवानपुर	३६५	१०६	१७	
	११. रामेछाप	४१३	८५	३	१
	१२. सिन्धुली	४६५	१०८	२१	
	१३. दोलखा	३४१	१०१	६	२
जम्मा		**५२१२**	**१३२२**	**३२४**	**४२**
गण्डकी प्रदेश	१. गोरखा	१२५८	२१७	८३	३
	२. लमजुङ्ग	६९२	२२९	११८	५२
	३. तनहुँ	४३७	२३३	९०	८
	४. कास्की	४३५	२२६	८७	८
	५. मनाङ्ग	१	१	१	
	६. मुस्ताङ्ग	४	४	२	
	७. पर्वत	२५८	२५५	१०२	३६
	८. स्याङ्गजा	३९३	२४०	१३४	१०
	९. म्याग्दी	५१६	२३१	९४	७
	१०. बाग्लुङ्ग	४०७	२२२	८४	२९
	११. नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व)	२१५	२०८	८९	६
जम्मा		**४६१६**	**२०६६**	**८८४**	**१५९**
लुम्बिनी प्रदेश	१. नवलपरासी-५	३८३	१३६	३७	१
	२. रुपन्देही	४१७	९५	४९	४५
	३. कपिलवस्तु	४५९९	१०९	३०	२०
	४. पाल्पा	२९४	९१	२८	१०
	५. अर्घाखाँची	६३७	१३५	४६	
	६. गुल्मी	५११	९९	२१	

प्रदेश र सो अन्तर्गतका जिल्ला		जम्मा उजुरी संख्या	मुकाम पठाएको उजुरी संख्या	प्रारम्भिक छानबिन भएको उजुरी संख्या	पीडित परिचय पत्र वितरण
	७. रुकुम-५	५८१	२९०	१२	२
	८. रोल्पा	३०४२	११५	३७	१२
	९. प्यूठान	७१६	९०	१५	३
	१०. दाङ्ग	१५३०	४३३	१०४	२७
	११. बाँके	९९७	११७	५३	
	१२. बर्दिया	१७६७	८९	३३	
जम्मा		**१५४७४**	**१७९९**	**४६५**	**१२०**
कर्णाली प्रदेश	1. सल्यान	५५०२	१००	६९	५
	2. डोल्पा	१०६	९८	२६	
	3. जुम्ला	१०५१	१००	२३	१५
	4. मुगु	३९८	१००	७	
	5. हुम्ला	२२९	१००	०	
	6. कालिकोट	१७५०	१००	४६	२८
	7. जाजरकोट	१८१५	१००	३२	
	8. दैलेख	१४३७	९९	७५	२०
	9. सुर्खेत	१५७१	१००	७७	४५
	10. रुकुम (पश्चिम भाग)	२३५०	१०३	३४	
जम्मा		**१६२०९**	**१०००**	**३८९**	**११३**
सुदुर पश्चिम प्रदेश	१. अछाम	४२७१	११६	९	
	२. कंचनपुर	१६९४	११३	१३	४
	३. कैलाली	१२१९	१११	१०	१
	४. डडेल्धुरा	५६५	११२	२९	३
	५. डोटी	६९६	१११	५९	९
	६. दार्चुला	३३५	१११	१५	२
	७. बाजुरा	१०५०	११३	४६	१३
	८. बझाङ्ग	३७४	१११	२३	६
	९. बैतडी	८८५	१११	१५	२
जम्मा		**११०८९**	**१००९**	**२१९**	**४०**
कुल जम्मा (१ देखि ७ नं. प्रदेश)		**६३७१८**	**१०२०३**	**३७८७**	**६१८**

पुनश्च: माथिको तालिकामा यस आ.व. मा दर्ता भएका ७४ उजुरीलाई समावेश गरिएको छैन।

अनुसूची - ३

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा २७ को (क) सम्बन्धी तामेलीमा राखिएका उजुरी सम्बन्धी विवरण:

क्र.स.	प्रदेश	उजुरीसम्बन्धी संख्या	कैफियत
१	कोशी	१८०	
२	मधेश	१५७	
३	वाग्मती	१२९	
४	गण्डकी	३३१	
५	लुम्बिनी	६७९	
६	कर्णाली	३४८	
७	सुदुरपश्चिम	४४४	
जम्मा		**२२६८**	

अनुसूची - ४

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, 2071 को दफा 27 को (घ) अनुसार ऐ. ऐन को 23 बमोजिम क्षतिपूर्ती, सुविधा वा सहुलियतका लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गरिएका विवरण:

४.१ नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट क्षतिपूर्ती, सुविधा वा सहुलियतका लागि निर्णय भईसकेका उजुरीहरुको विवरण:

अनुसूची- १

(सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको सिफारिस बमोजिम क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने २९ जना व्यक्तिहरुको नामावली)

क्र.सं.	नामथर	ठेगाना	क्षतिपूर्ति	कैफियत
१	पूर्णप्रसाद पौडेल	छिन्धु, सुर्खेत-८	१०००००	
२	खगिसरा पौडेल	छिन्धु,सुर्खेत-८	१०००००	
३	कमला पौडेल	छिन्धु, सुर्खेत-८	१०००००	
४	बालकुमारी पौडेल	छिन्धु, सुर्खेत-८	१०००००	
५	संगिता पौडेल	छिन्धु, सुर्खेत-८	१०००००	
६	श्यामकृष्ण लोहनि	व्यास न.पा.-१२, तनहुँ	३५०००	
७	उर्मिला श्रेष्ठ	बन्दिपुर-४, तनहुँ	३००००	
८	सिद्धिभक्त पण्डित	व्यास न.पा.-६, तनहुँ	३००००	
९	टेकबहादुर सुनार	डोरफिर्दि-१२, तनहुँ	५००००	
१०	टेकबहादुर तिवारी	भानु न.पा.-१, तनहुँ	२५०००	
११	दामोराज गिरी	ऋषिङ्ग गा.पा.-५, तनहुँ	१०००००	
१२	नारायण अधिकारी	माछापुछ्रे गा.पा.-४, कास्की	५००००	
१३	राममाया आचार्य	पोखरा लेखनाथ-१९, कास्की	४००००	
१४	हर्क बहादुर खत्री	रुपा गा.पा.६, कास्की	१५००००	
१५	केशवराज बराल	पोखरा म.न.पा.-१३, कास्की	३५०००	
१६	पोतबहादुर बि.क.	फेदिखोला गा.पा.-४, स्याङ्जा	२५०००	
१७	हस्त बहादुर गुरुङ	बिरुवा गा.पा.-८, स्याङ्जा	६००००	
१८	विष्णुप्रसाद पौडेल	फेदिखोला गा.पा.-४, स्याङ्जा	४००००	
१९	सुनिता कामी	फेदिखोला गा.पा.-४, स्याङ्जा	२५०००	
२०	तारापति सुवेदी	फेदिखोला गा.पा.-२, स्याङ्जा	५००००	
२१	कृष्णप्रसाद पाठक	बालिङ-१३, स्याङ्जा	७५०००	

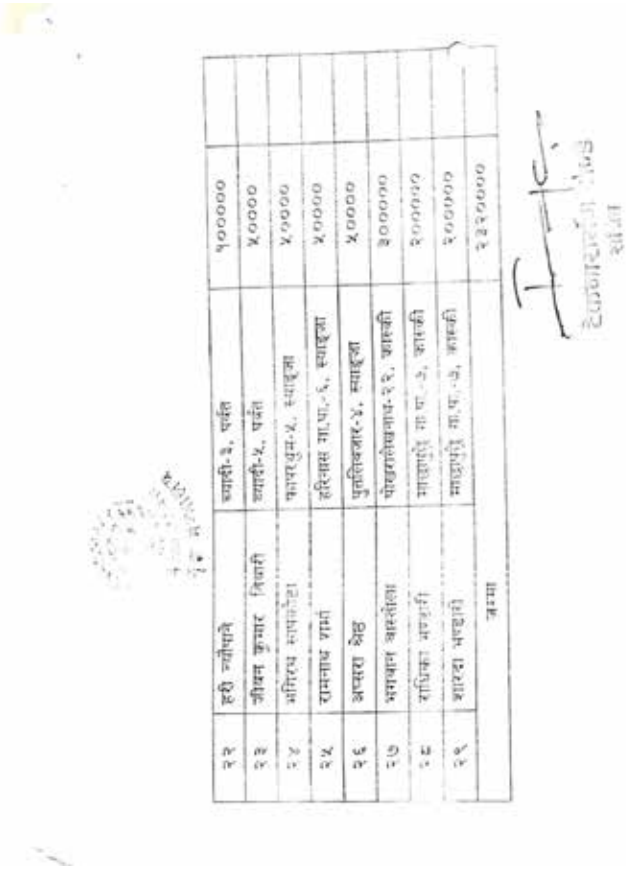

२२	हरी न्यौपाने	ब्यादी-३, पर्वत	१०००००
२३	जीवन कुमार तिवारी	ब्यादी-५, पर्वत	५००००
२४	भगिरथ रूपाकोटा	फापरथुम-५, स्याङ्जा	५००००
२५	रामनाथ शर्मा	हरिनास गा.पा.-६, स्याङ्जा	५००००
२६	अप्सरा श्रेष्ठ	पुतलिबजार-४, स्याङ्जा	५००००
२७	भगवान बस्तोला	पोखरालेखनाथ-२२, काश्की	३०००००
२८	राधिका भण्डारी	माछापुछ्रे गा.पा.-७, काश्की	२०००००
२९	शारदा भण्डारी	माछापुछ्रे गा.पा.-७, काश्की	२०००००
	जम्मा		२३२००००

पुनश्च: आयोगको मिति २०७७/१०/०५ मा पूर्ण प्रसाद पौडेल र निजको श्रीमती खगिसरा पौडेललाई क्षतिपूर्ति वापत रु.३,००,०००/- (अक्षेरुपी तीनलाख रुपैयाँ) उपलब्ध गराउने निर्णय भई नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको।

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा २७ को (घ) अनुसार ऐ. ऐन को २३ बमोजिम क्षतिपूर्ती, सुविधा वा सहुलियतका लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गरिएका विवरण:

४.२ क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियतका लागि नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद् समक्ष पठाइएका थप उजुरीहरुको विवरण:

क्र.स.	प्रदेश	उजुरी संख्या	कैफियत
१	कोशी	५४	
२	मधेश	६८	
३	वाग्मती	४२	
४	गण्डकी	१४५	
५	लुम्बिनी	८३	
६	कर्णाली	१०३	
७	सुदुरपश्चिम	४३	
	जम्मा	**५३८**	

अनुसूची - ५

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा २७ को (झ) अनुसार सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४२ बमोजिम आयोगबाट उपलब्ध गराईएका पीडित परिचयपत्रसम्बन्धी विवरण:

क्र.स.	प्रदेश	उजुरीसम्बन्धी संख्या	कैफियत
१	कोशी	६५	
२	मधेश	७९	
३	वाग्मती	४२	
४	गण्डकी	१५९	
५	लुम्बिनी	१२०	
६	कर्णाली	११३	
७	सुदुरपश्चिम	४०	
जम्मा		६१८	

अनुसूची - ६

प्रदेशगत रुपमा जम्मा उजुरीउपर भएका निर्णयहरु:

क्र.स.	प्रदेश	तामेली संख्या	क्षतिपूर्ति/परिपूरण सम्बन्धी निर्णय	विस्तृत	जम्मा
१	कोशी	१८०	६७	२३	२७०
२	मधेश	१५७	७६	३३	२६६
३	बागमती	१२९	४८	१४	१९१
४	गण्डकी	३३१	१९८	६५	५९४
५	लुम्बिनी	६७९	८४	१७	७८०
६	कर्णाली	३४८	१०६	१७	४७१
७	सुदुरपश्चिम	४४४	६०	४	५८०
जम्मा		**२२६८**	**६३९**	**१७३**	**३०८०**

नोट: माथि उल्लेखित क्षतिपूर्ति तथा परिपूरण सम्बन्धी आयोगबाट भएका ६३९ निर्णय मध्ये ५३८ उजुरी क्षतिपूर्ति तथा परिपूरणका लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गरिएको छ।

अनुसूची – ७

आयोगसँग सम्बन्धित कानूनहरूको सूची:

क्र.स.	ऐन, नियम, नीति, आचारसंहिता, कार्यविधि तथा निर्देशिकाको विवरण
१.	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ र सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२
२.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको बैठक संचालन कार्यविधि, २०७१
३.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग आचार संहिता, २०७२
४.	सम्वाद, परामर्श तथा सञ्चार नीति, २०७२
५.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगलाई पीडित, बालबालिका, बृद्ध, अपाङ्ग तथा महिलामैत्री बनाउने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७२
६.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको उजुरी छानबिन कार्यविधि, २०७३
७.	आयोगलाई प्राप्त जानकारी वा अन्य उपयुक्त विषयमा छानबिन गर्ने निर्देशिका, २०७३
८.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको अवहेलनामा कारवाही गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको कार्यविधि, २०७३
९.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको कार्यमा सहयोग गर्नेलाई पुरस्कृत गर्ने तथा असहयोग गर्नेलाई कारवाही गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको कार्यविधि, २०७३
१०.	सार्वजनिक सुनुवाई सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
११.	सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग छानबिन निर्देशिका, २०७३
१२.	विज्ञ तथा विशेषज्ञको नियुक्ति तथा काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवा शर्त एवं सुविधा सम्बन्धी निर्देशिका, २०७६
१३.	परिपूरण निर्देशिका, २०७७
१४.	पीडित परिचयपत्र वितरण कार्यविधि, २०७७

अनुसूची – ८

विषयगत आधारमा उजुरीहरुको विवरण:

व्यक्ति हत्या	अपहरण तथा शरीर बन्धक	अङ्ग भङ्ग तथा अपाङ्ग बनाउने	शारिरीक तथा मानसिक यातना	बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा	सम्पत्ति सम्बन्धी	विस्थापन	बेपत्ता	बिषय नखुलेको	अन्य	जम्मा
१०८५८	४३१६	५०१५	१९८७४	३१४	१६,०६५	५९८५	१०८	४९	११३४	६३,७१८

अनुसूची - ९

परिपूर्ण फारम भरिएको विवरण

क्र. स.	प्रदेश	जिल्ला	परिपूरण फारम भरीएको संख्या	कैफियत
१.	कोशी	झापा	२५	
२.	कोशी	इलाम	१७	
३.	मधेश प्रदेश	महोत्तरी	४	
४.	मधेश प्रदेश	धनुषा	९	
५.	गण्डकी	गोरखा	२३	
६.	गण्डकी	मनाङ	१	
७.	गण्डकी	म्याग्दी	१३	
८.	गण्डकी	लमजुङ	२९	
९.	गण्डकी	तनहुँ	२२	
१०.	गण्डकी	स्याङ्जा	३८	
११.	गण्डकी	पर्वत	२०	
१३.	गण्डकी	बाग्लुङ	३८	
१४.	गण्डकी	कास्की	२५	
१५.	लुम्बिनी	अर्घाखाची	४	
१६.	लुम्बिनी	दाङ	७	
१७.	लुम्बिनी	प्युठान	७	
१८.	लुम्बिनी	रुकुमपुर्व	६	
१९.	लुम्बिनी	रोल्पा	१	
२०.	लुम्बिनी	रुपन्देही	२	
२१.	कर्णाली	जाजरकोट	५	
२२.	कर्णाली	दैलेख	१३	

२३.	कर्णाली	सल्यान	३२	
२४.	कर्णाली	रुकुमपश्चिम	१३	
२५.	कर्णाली	सुर्खेत	६	
२६.	सुदुरपच्चिम	अछाम	२	
२७.	सुदुरपच्चिम	कञ्चनपुर	३	
२८.	सुदुरपच्चिम	कैलाली	७	
२९.	सुदुरपच्चिम	बाजुरा	४	
३०.	सुदुरपच्चिम	बझाङ्ग	१	
३१.	सुदुरपच्चिम	डडेलधुरा	११	
३२.	सुदुरपच्चिम	डोटी	२१	
३३.	सुदुरपच्चिम	बैतडी	५	

अनुसूची - १०

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति
२०७१।१।२८

संशोधन गर्ने ऐन

१. बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (पहिलो संशोधन) ऐन, २०७५ २०७५।०३।२०
२. बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०७५ २०७५।१०।२५

संवत् २०७१ सालको ऐन नं. १

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको सम्बन्धमा गठित छानविन आयोगको प्रतिवेदनको आधारमा पीडित परिवारहरुलाई राहत उपलब्ध गराउने तथा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने कुरा उल्लेख भएको,

विस्तृत शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.५ मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्नहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न आपसी सहमतिबाट उच्चस्तरीय सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गर्ने कुरा उल्लेख भएको,

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौताको मर्म र भावनालाई आत्मसात गरी सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन तथा मानवता विरुद्धको अपराध सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानविन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउन, समाजमा मेलमिलाप गराई पारस्परिक सद्भाव तथा सहिष्णुताको

भावना अभिवृद्धि गर्दै दिगो शान्ति र मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न, सो घटनाबाट पीडित व्यक्तिलाई परिपूरणको व्यवस्था लगायत त्यस्तो घटनासँग सम्बन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्नको लागि बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग तथा सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८३ बमोजिम व्यवस्थापिका-संसदको हैसियतमा संविधान सभाले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः** (१) यस ऐनको नाम "बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१" रहेको छ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषाः** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
(क) "अध्यक्ष" भन्नाले आयोगको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ।
(ख) "आयोग" भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठन भएको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग वा सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्झनु पर्छ।
(ग) "उजूरी" भन्नाले निवेदन समेतलाई जनाउँछ।
(घ) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ।
(ङ) "परिपूरण" भन्नाले दफा २३ बमोजिम पीडितलाई उपलब्ध गराइने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत समेत सम्झनु पर्छ।
(च) "परिवार" भन्नाले पीडितको पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बाबु, आमा, सासु, ससुरा, बाजे, बज्यै, नाति, नातिनी वा सगोलको दाजु भाई वा दिदी बहिनी सम्झनु पर्छ।
(छ) "पीडक" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा संलग्न व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो अपराध गर्न आदेश दिने व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ।
(ज) "पीडित" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणाम स्वरुप मृत्यु भएको वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा आर्थिक रुपमा हानिनोक्सानी पुगेको वा थुनामा रहेको व्यक्ति तथा निजको परिवारको सदस्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणाम स्वरुप मानवीय, सामाजिक वा सामुदायिक रुपमा गम्भीर प्रतिकूल असर पुग्न गएको समुदाय समेतलाई जनाउँछ।

(झ) "मन्त्रालय" भन्नाले नेपाल सरकार, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

(ञ) "मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा निःशस्त्र व्यक्ति वा जनसमुदाय विरुद्ध लक्षित गरी वा योजनाबद्ध रुपमा गरिएको देहायको कार्य सम्झनु पर्छ :-

(१) हत्या,

(२) अपहरण तथा शरीर बन्धक,

(३) व्यक्ति बेपत्ता पार्ने,

(४) अङ्डभङ्ड वा अपाङ्ड बनाउने,

(५) शारीरिक वा मानसिक यातना,

(६) बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा,

(७) व्यक्तिगत वा सार्वजनिक सम्पत्ति लुटपाट, कब्जा, तोडफोड वा आगजनी,

(८) घरजग्गाबाट जबरजस्ती निकाला वा अन्य कुनै किसिमबाट विस्थापन, वा

(९) अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार वा मानवीय कानून विपरीत गरिएका जुनसुकै किसिमका अमानवीय कार्य वा मानवता विरुद्धको अन्य अपराध ।

(ट) "व्यक्ति बेपत्ता पार्ने कार्य" भन्नाले देहायका कुनै कार्य सम्झनु पर्छ :-

(१) कानून बमोजिम पक्राउ गर्न, अनुसन्धान तहकिकात गर्न वा कानून कार्यान्वयन गर्न अख्तियारी पाएको व्यक्ति वा सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरेको, हिरासतमा राखेको वा अन्य कुनै किसिमले नियन्त्रणमा लिएको व्यक्तिलाई मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराउने, मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष प्रचलित कानून बमोजिम उपस्थित गराउनु पर्ने अवधि व्यतीत भएपछि पनि सरोकारवालालाई भेटघाट गर्न नदिने वा निजलाई कहाँ, कसरी र कुन अवस्थामा राखिएको छ भन्ने सम्बन्धमा जानकारी नदिने,

(२) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा कुनै संगठन वा संगठित वा असंगठित समूहको नामबाट कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ वा अपहरण गरी वा कब्जामा वा अन्य कुनै किसिमले नियन्त्रणमा लिई निजको वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने ।

(ठ) "विस्तृत शान्ति सम्झौता" भन्नाले नेपाल सरकार र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच सम्वत् २०६३ साल मंसिर ५ गते सम्पन्न सम्झौता सम्झनु पर्छ ।

(ड) "सचिव" भन्नाले आयोगको सचिव सम्झनु पर्छ ।

(ढ) "सदस्य" भन्नाले आयोगको सदस्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले अध्यक्ष समेतलाई जनाउँछ ।

(ण) "सशस्त्र द्वन्द्व" भन्नाले सम्वत् २०५२ साल फागुन १ गतेदेखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म राज्य पक्ष र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको सशस्त्र द्वन्द्व सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २
आयोगको गठन

३. **आयोगको गठन**: (१) सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानविन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउन, पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउन, पीडितलाई परिपूरणको व्यवस्था लगायत त्यस्तो घटनासँग सम्बन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने काम समेतका लागि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी छुट्टाछुट्टै रुपमा स्वतन्त्र, निष्पक्ष, जवाफदेही र उच्चस्तरीय बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग र सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्नेछ।

(२) आयोगमा कम्तीमा एकजना महिला रहने गरी अध्यक्ष सहित पाँचजना सदस्यहरु रहने छन्।

(३) अध्यक्ष तथा सदस्यको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको एक सिफारिस समिति रहनेछ :-

(क)	पूर्व प्रधान न्यायाधीशहरुमध्येबाट नेपाल सरकारले तोकेको व्यक्ति	- अध्यक्ष
(ख)	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्ष वा निजले तोकेको सो आयोगको सदस्य	- सदस्य
(ग)	मानव अधिकारवादी, मनोविज्ञानवेत्ता, कानूनविद्, विधि विज्ञानवेत्ता, द्वन्द्वविद्, समाजशास्त्री, महिला अधिकारकर्मी वा शान्ति प्रक्रियामा संलग्न व्यक्तिहरु मध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको कम्तीमा एकजना महिला सहित तीनजना	- सदस्य

(४) उपदफा (३) बमोजिमको सिफारिस समितिले यस ऐन बमोजिम अध्यक्ष र सदस्य हुन योग्य व्यक्तिहरु मध्येबाट अध्यक्ष तथा सदस्यको नाम नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्नेछ।

(५) उपदफा (३) बमोजिमको सिफारिस समितिले अध्यक्ष तथा सदस्यको नाम सिफारिस गर्नु अघि निजहरुको सार्वजनिक छनौट प्रक्रिया निर्धारण गरी त्यस्तो छनौट प्रक्रिया सार्वजनिक रुपमा प्रकाशन समेत गर्नु पर्नेछ।

४. **अध्यक्ष तथा सदस्यको योग्यता :** देहायको व्यक्ति अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुनेछ :-

(क) मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तीमा स्नातकोपाधि हासिल गरेको,

(ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै पनि राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको,

(ग) उच्च नैतिक चरित्र भएको,

(घ) मानव अधिकार, शान्ति, कानून, द्वन्द्व व्यवस्थापन वा समाजशास्त्रको क्षेत्रमा काम गरेको,

(ङ) पैंतीस वर्ष उमेर पूरा भएको,

(च) अध्यक्षको हकमा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश वा पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीश भइसकेको, नेपाल न्याय सेवाको विशिष्ट श्रेणीको पदमा काम गरिसकेको वा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश हुने योग्यता भएको।

५. **अध्यक्ष तथा सदस्यको लागि अयोग्यता :** देहायको व्यक्ति अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि अयोग्य मानिनेछ :-

(क) गैर नेपाली नागरिक,

(ख) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट कसूरदार ठहरिएको,

(ग) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी कसूरमा सजाय पाएको,

(घ) सशस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न रहेको,

(ङ) मानव अधिकारको उल्लङ्घन सम्बन्धी कसूरमा कारबाहीको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट सिफारिस भएको।

६. **पदावधि :**[1] (१) यो दफा प्रारम्भ भएपछि नियुक्त हुने अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि एक वर्षको हुनेछ।

2Å(१क) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ३८ को उपदफा (२) बमोजिम आयोगको कार्यावधि थप भएको अवस्थामा नेपाल सरकारले अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि थप गर्न वा दफा ४ बमोजिमको योग्यता भएका अन्य व्यक्तिलाई दफा ३ बमोजिम नियुक्त गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) र (१क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्ष वा कुनै सदस्यमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा वा निज खराब आचरणमा लागेमा नेपाल सरकारले पूर्व प्रधान न्यायाधीशको अध्यक्षतामा तीन सदस्यीय एक छानविन समिति गठन गर्नेछ र सो समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले त्यस्तो अध्यक्ष वा सदस्यलाई पदबाट हटाउन सक्नेछ।

तर त्यस्तो आरोप लागेको अध्यक्ष वा सदस्यलाई सफाई पेश गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरिने छैन।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अध्यक्ष वा सदस्य उपरको आरोप छानविन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

Å(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत बहाल रहेका अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि संवत् २०७५ साल चैत्र मसान्तसम्म कायम रहनेछ।

तर दफा ७ को उपदफा (३) बमोजिम पदपूर्ति भएकोमा त्यस्ता अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि स्वतस् समाप्त भएको मानिनेछ।

1 दोस्रो संशोधनद्वारा संशोधित।

७. **पद रिक्त हुने अवस्था :** (१) देहायको अवस्थामा अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-

(क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष आफ्नो पदबाट राजीनामा दिएमा,

(ख) दफा ५ बमोजिम निज आफ्नो पदमा बहाल रहन अयोग्य भएमा,

Å(ख) दफा ६ को उपदफा (१) वा (४) बमोजिम पदावधि समाप्त भएमा,

(ग) दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम निज आफू बहाल रहेको पदबाट हटेमा,

(घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(२) अध्यक्ष वा सदस्यको पद कुनै कारणले रिक्त भएमा दफा ३ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी पूर्ति गरिनेछ ।

Å(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ६ को उपदफा (४) बमोजिमको पदावधि समाप्त हुनुभन्दा अगावै अध्यक्ष वा सदस्य पदमा दफा ३ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी पूर्ति गर्न सकिनेछ ।

८. **अध्यक्ष तथा सदस्यको सेवा शर्त :** (१) अध्यक्ष तथा सदस्य आयोगको पूरा समय काम गर्ने पदाधिकारी हुनेछन् ।

(२) अध्यक्ष तथा सदस्यको पारिश्रमिक क्रमशः राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्य सरह हुनेछ ।

(३) अध्यक्ष तथा सदस्यको सेवाको शर्त र अन्य सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

९. **आयोगको बैठक र निर्णय :** (१) आयोगको बैठक अध्यक्षले तोकेको स्थान, मिति र समयमा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्षको अनुपस्थितिमा सदस्यहरुसँगको परामर्शमा सचिवले तोकेको स्थान, मिति र समयमा आयोगको बैठक बस्नेछ ।

(३) आयोगको कूल सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्यहरु उपस्थित भएमा आयोगको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) आयोगको बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले र निजको अनुपस्थितिमा बैठकमा उपस्थित सदस्यहरु मध्ये वरिष्ठ सदस्यले गर्नेछ ।

(५) आयोगको निर्णय सर्वसम्मतबाट गरिनेछ । यसरी सर्वसम्मतबाट निर्णय हुन नसकेमा आयोगको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(६) आयोगको बैठकको निर्णय अध्यक्षले प्रमाणित गर्नेछ ।

(७) आयोगले चाहेमा आयोगको काम कारबाहीसँग सम्बन्धित विषयका विज्ञलाई आयोगको बैठकमा पर्यवेक्षकको रुपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(८) आयोगको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१०. **सचिव:** नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको वा तोकेको नेपाल न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको अधिकृतले आयोगको सचिव भई काम गर्नेछ।

११. **आयोगको कर्मचारी :** (१) आयोगको लागि आवश्यक पर्ने कर्मचारी मन्त्रालयले उपलब्ध गराउनेछ। त्यसरी कर्मचारी उपलब्ध गराउँदा मन्त्रालयले आयोगसँग परामर्श गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले माग गरेको विशेषज्ञ कर्मचारी नेपाल सरकारसँग नभएमा वा आयोगले माग गरे बमोजिमको सङ्ख्यामा मन्त्रालयले कर्मचारी उपलब्ध गराउन नसकेमा आयोगले करारमा कर्मचारी नियुक्त गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम करारमा नियुक्त भएको कर्मचारीको काम, कर्तव्य र अधिकार, पदावधि, पारिश्रमिक तथा सुविधा आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ।
तर त्यस्तो कर्मचारीको पारिश्रमिक र सुविधा आयोगमा कार्यरत नेपाल सरकारका समान श्रेणी वा तहका कर्मचारीको भन्दा बढी हुने छैन।

(४) उपदफा (१) बमोजिम आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुले आयोगबाट तोके बमोजिम भत्ता तथा सुविधा पाउनेछन्।

१२. **आयोगको स्रोत साधन तथा लेखापरीक्षण :** (१) आयोगको काम कारबाहीको लागि आवश्यक पर्ने रकम, भवन, साधन तथा अन्य स्रोतको व्यवस्था मन्त्रालयले गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोगलाई प्राप्त भएको रकम आयोगले कुनै वाणिज्य बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(३) आयोगको सम्पूर्ण खर्च उपदफा (२) बमोजिम जम्मा गरिएको रकमबाट ब्यहोरिनेछ।

(४) आयोगले आफ्नो आय व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको ढाँचामा राख्नु पर्नेछ।

(५) आयोगको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकद्वारा हुनेछ।

परिच्छेद-३
आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

१३. **आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार :** (१) आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन, सत्य अन्वेषण तथा अभिलेखन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउने,

(ख) पीडित तथा पीडकको यकीन गर्ने,

(ग) पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउन पहल गर्ने तथा मेलमिलाप गराउने,

(घ) पीडित वा निजको परिवारका सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने परिपूरणको सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,

(ङ) मेलमिलाप नभएका तथा क्षमादानमा नपरेका पीडकलाई कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने,

(च) पीडितलाई तोकिए बमोजिमको परिचयपत्र तथा छानविन पछिको जानकारी उपलब्ध गराउने,

(छ) यस ऐनमा उल्लिखित अन्य काम गर्ने, गराउने ।

(२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका घटनासँग सम्बन्धित विषयमा विभिन्न अदालत तथा निकायमा विचाराधीन मुद्दाहरु सम्बन्धित अदालत तथा निकायसँगको परामर्शमा आयोगले छानविन गर्नेछ ।

(३) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका घटनासँग सम्बन्धित विषयमा विभिन्न निकायमा विचाराधीन उजूरीहरु आयोगले छानविन गर्नेछ ।

(४) कुनै घटना शसस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएको हो वा होइन भन्ने विवाद भएमा त्यसको निर्णय आयोगले गर्नेछ ।

(५) यस ऐन बमोजिम बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका सम्बन्धमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग र मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अन्य घटनाका सम्बन्धमा सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगले छानविन गर्नेछ ।

(६) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन देहायको आधारमा गर्न सक्नेछ :-

(क) पीडित वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग समक्ष उजूरी दिएमा,

(ख) आयोगलाई कुनै स्रोतबाट जानकारी प्राप्त भएमा,

(ग) आयोगले छानविन गर्न उपयुक्त सम्झेमा ।

(७) आयोगमा उजूरी दिने कार्यमा बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्डता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई सहजता प्रदान गर्न आयोगले तोकिए बमोजिम छुट्टै व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(८) आयोग समक्ष उजूरी दिने कार्यविधि सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१४. **आयोगको छानविन सम्बन्धी अधिकार :** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा देहायको काम गर्ने सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम अदालतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ :-

(क) कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई जानकारी लिने वा बयान गराउने,

(ख) साक्षी बुझ्ने तथा बकपत्र गराउने,

(ग) कुनै लिखत वा कागजात पेश गर्न आदेश दिने,

(घ) कुनै सरकारी वा सार्वजनिक कार्यालय वा अदालतबाट कुनै लिखत वा त्यसको नक्कल झिकाउने,

तर कुनै अदालतबाट त्यस्तो लिखत झिकाउँदा सम्बन्धित अदालतको अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(ङ) प्रमाण बुझ्ने,

(च) स्थलगत निरीक्षण गर्ने वा गराउने वा दशी प्रमाण पेश गर्न आदेश दिने ।

(२) सुरक्षाका दृष्टिले वा अन्य कारणबाट साक्षी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिने भएमा आयोगले श्रव्यदृश्य संवाद (भिडियो कन्फरेन्स) वा अन्य कुनै माध्यमबाट त्यस्तो साक्षी वा व्यक्तिको बकपत्र वा बयान गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्ति उपस्थित गराउन वा लिखत, कागजात, दशी वा प्रमाण पेश गर्ने सम्बन्धमा आयोगले उपयुक्त सम्झेमा मनासिव समय तोक्न सक्नेछ ।

(४) आयोगले आफ्नो छानविन सम्बन्धी कुनै वस्तु, लिखत कुनै व्यक्तिका साथमा वा कुनै खास स्थानमा छ भन्ने लागेमा विना सूचना त्यस्तो व्यक्ति वा स्थानको तलासी लिन वा लिन लगाउन र फेला परेका वस्तु वा लिखत कब्जा गर्न वा गर्न लगाउन वा त्यस्तो लिखतको पूरै वा आंशिक नक्कल वा प्रतिलिपि लिन लगाउन सक्नेछ ।

(५) सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति उपर यस ऐन बमोजिम छानविन गर्नु परेमा र निजलाई पदमा राखिरहँदा निजले प्रमाण लोप गर्ने सम्भावना देखिएमा आयोगले निजलाई निलम्बन गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले समेत त्यस्तो व्यक्तिलाई निजको सेवा शर्त सम्बन्धी कानूनमा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम र त्यसरी उल्लेख नभएकोमा बढीमा तीन महिनाको लागि निलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(६) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिलाई मारी मृतकको शव कुनै स्थानमा गाडिएको छ भन्ने सम्बन्धमा आयोग विश्वस्त भएमा आयोगले त्यस्तो स्थानको उत्खनन् गरी वास्तविकता पत्ता लगाउन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम उत्खनन् व्यवस्थित रुपले गर्नु पर्नेछ र त्यसरी उत्खनन् गर्दा कुनै व्यक्तिको शव वा अवशेष फेला परेमा आयोगले सम्भव भएसम्म त्यस्तो शवको डी.एन.ए. वा शव परीक्षण समेत गरी त्यस्तो शव वा अवशेष मृतकको परिवारको सदस्य उपलब्ध भएमा निजलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(८) आयोगलाई प्राप्त भएको उजूरी तथा जानकारी छानविन गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. आयोगको कार्यमा सहयोग पुर्‍याउनु पर्ने : (१) आयोगले दफा १४ बमोजिम माग गरेको लिखत, कागजात, दशी वा प्रमाण पेश गर्नु तथा आयोगमा उपस्थित भई जानकारी, बयान वा बकपत्र दिनु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविनको सिलसिलामा कुनै ठाउँको तलासी लिंदा वा कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराउन स्थानीय प्रशासनको सहयोग माग गरेमा आयोगलाई सहयोग गर्नु स्थानीय प्रशासनको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको कर्तव्य भएको व्यक्ति, संस्था वा निकायले आयोगको कार्यमा सहयोग नगरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्ति वा सो संस्था वा निकायको प्रमुखलाई पटकै पिच्छे पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम कर्तव्य भएको व्यक्ति कुनै सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको पदाधिकारी वा कर्मचारी भएमा आयोगले त्यस्तो पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिम पदीय जिम्मेवारी पूरा नगरेको आरोपमा कारबाही गर्न सम्बन्धित अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित अख्तियारवालाले विभागीय कारबाही गरी सोको जानकारी आयोगलाई गराउनु पर्नेछ ।

(५) कसैले आयोगको काम कारबाहीमा बाधा बिरोध गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई पटकै पिच्छे पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

१६. अवहेलनामा कारबाही गर्न सक्ने : (१) आयोगले आफ्नो अवहेलनामा कारबाही चलाउन सक्नेछ। यसरी कारबाही चलाउँदा आयोगले आप्mनो अवहेलना भएको ठह¥याएमा पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायले आयोगलाई सन्तोष हुने गरी क्षमायाचना गरेमा आयोगले क्षमा दिन वा सजाय तोकी सकेको भए सजाय माफ गर्न, घटाउन वा आयोगले तोकेको शर्तमा सजाय मुलतवी राखी त्यस्तो शर्तको पालना भएमा सजाय कार्यान्वयन नगर्ने आदेश दिन सक्नेछ ।

१७. साक्षी तथा अन्य व्यक्तिको संरक्षण : (१) आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित हुने कुनै व्यक्ति, पीडित वा निजको परिवारका सदस्यले आफ्नो सुरक्षाको लागि आयोगसँग अनुरोध गरेमा वा त्यसरी अनुरोध नगरेपनि त्यस्तो व्यक्ति वा आयोगलाई सहयोग पु¥याउने वा आयोगमा कार्यरत कुनै व्यक्तिलाई सुरक्षा दिन आवश्यक देखिएमा आयोगले सो व्यक्तिको सुरक्षाको लागि उचित व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिको सुरक्षाको लागि आयोगले आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकारको सहयोग लिन सक्नेछ ।

(३) कुनै व्यक्तिले आयोगमा बयान वा बकपत्र गरेको वा कुनै जानकारी दिएको कारणले मात्र निजका विरुद्ध कुनै मुद्दा चलाइने वा कानूनी कारबाही गरिने छैन ।

(४) आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित भएको व्यक्तिले आउँदा जाँदा र खान तथा बस्दा लाग्ने वास्तविक खर्च माग गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई मनासिब खर्च उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(५) आयोगमा बयान वा बकपत्र गर्ने, कुनै सूचना, जानकारी वा प्रमाण दिने व्यक्तिले आफ्नो नाम गोप्य राख्न चाहेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिको नाम गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

(६) बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई बयान वा बकपत्र दिने कार्यमा सहजता प्रदान गर्न आयोगले तोकिए बमोजिम छुट्टै व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(७) सरकारी निकायमा कार्यरत कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले आपूm कार्यरत निकायमा रही आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन सुरक्षाका कारण नसक्ने जनाएमा आयोगले त्यस्तो कर्मचारीलाई निज सरुवा हुन सक्ने निकायमा सरुवा गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सो निकायले पनि त्यस्तो कर्मचारीलाई सरुवा गरिदिनु पर्नेछ ।

(८) साक्षी, पीडित तथा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिको सुरक्षा, शारीरिक तथा मानसिक हित, गोपनियता र मर्यादाको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१८. सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्ने : (१) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आवश्यक देखेमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्नेछ ।

(२) सार्वजनिक सुनवाई गर्ने तरिका र प्रक्रिया आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१९. आयोगको काम कारबाही खुला तथा पारदर्शी हुनु पर्ने : (१) आयोगले आफ्नो काम कारबाही खुला तथा पारदर्शी रुपमा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिको इज्जत, आत्मसम्मान, गोपनियता वा सुरक्षामा प्रतिकूल असर पर्ने, शान्ति र सु-व्यवस्थामा खलल पर्ने वा छानविन प्रकृयालाई प्रतिकूल असर पार्ने काम कारबाही गोप्य गर्न सकिनेछ ।

(३) आयोगले आफ्नो काम कारबाही सम्बन्धी विवरण पीडित लगायत सर्वसाधारणको जानकारीको लागि समय समयमा सार्वजनिक गर्न सक्नेछ ।

२०. स्वतन्त्रता र निष्पक्षता कायम गर्नु पर्ने : (१) आयोगले स्वतन्त्र र निष्पक्ष रुपले आफ्नो काम सम्पादन गर्नु पर्नेछ ।

(२) आयोगले कसै प्रति झुकाब, मोलाहिजा वा वदनियत राखी काम गर्न हुँदैन ।

(३) आयोगले आफ्नो काम कारबाही गर्दा मानव अधिकार तथा न्यायका सर्वमान्य सिद्धान्तलाई पालना गर्नु पर्नेछ ।

(४) आयोगबाट छानविन तथा कारबाही गर्नु पर्ने व्यक्ति कुनै सदस्यको नातेदार भएमा वा कुनै कारोवारको सिलसिलामा निजसँग प्रत्यक्षरुपमा सम्बन्धित भएमा सो सदस्यले त्यस्तो छानविन तथा कारबाहीमा संलग्न हुनु हुँदैन ।

२१. **उजूरी तामेलीमा राख्न सक्ने :** आयोगमा प्राप्त भएको उजूरी वा जानकारी सम्बन्धमा छानविन गर्दा कारबाही चलाउन पर्याप्त आधार नभएमा आयोगले कारण खुलाई त्यस्तो उजूरी तामेलीमा राख्न सक्नेछ ।

तर त्यस्तो उजूरीको सम्बन्धमा कारबाही गर्नु पर्ने विषयमा पछि प्रमाण प्राप्त भएमा आयोगले सो उजूरी उपर छानविन गर्न सक्नेछ ।

२२. **मेलमिलाप गराउन सक्ने :** (१) पीडक वा पीडितले मेलमिलापको लागि आयोग समक्ष निवेदन दिएमा आयोगले पीडक र पीडित बीच एक आपसमा मेलमिलाप गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा आयोगले पीडकलाई निजले गरेको गलत कामको पश्चाताप गर्न लगाई पीडितसँग माफी माग्न लगाउनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम मेलमिलाप गराउँदा आयोगले पीडितलाई हुन गएको क्षति वापत मनासिव क्षतिपूर्ति पीडकद्वारा उपलब्ध गराउन लगाउन सक्नेछ ।

(४) मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा पीडक र पीडितलाई उत्प्रेरित गर्नको लागि आयोगले देहायको काम गर्न वा गराउन सक्नेछ :-

(क) सशस्त्र द्वन्द्वग्रस्त ठाउँमा पीडक, पीडित तथा निजका परिवारलाई सम्मिलित गराई मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्न,

(ख) पीडक, पीडित तथा निजका परिवारको संलग्नतामा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मरेका व्यक्तिको सम्झना स्वरुप प्रतिमा वा सार्वजनिक स्थल निर्माण गर्न वा स्तम्भ खडा गर्न लगाउन,

(ग) मेलमिलाप सम्बन्धी विभिन्न लेख, रचना, निबन्ध, गीत, चित्र आदि प्रकाशन गर्न,

(घ) सामाजिक तथा सामुदायिक सद्भाव बढाउन,

(ङ) अन्य उपयुक्त कार्य गर्न ।

(५) पीडितको मृत्यु भैसकेको वा पीडित नाबालक वा मानसिक रुपले अस्वस्थ भएको अवस्थामा आयोगले पीडितको परिवार र पीडकसँग यस दफा बमोजिम मेलमिलाप गराउन सक्नेछ ।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि आयोगले दफा २६ को उपदफा (२) बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिसमा नपरेका पीडकसँग पीडितको मेलमिलाप गराउन सक्ने छैन।

२३. **परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने :** (१) यस ऐन बमोजिम छानविन गरिसकेपछि आयोगले पीडितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न, पुनरुद्धार वा पुनस्थापना गर्न वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले उपयुक्त सम्झेमा पीडित वा अवस्था अनुसार निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई देहायका सुविधा वा सहुलियत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ :-

(क) निःशुल्क शिक्षा तथा स्वास्थोपचार,

(ख) सीपमूलक तालीम,

(ग) विना ब्याज वा सहुलियतपूर्ण ब्याजमा ऋण सुविधा,

(घ) बसोबासको व्यवस्था,

(ङ) रोजगारको सुविधा,

(च) आयोगले उपयुक्त सम्झेको अन्य सुविधा वा सहुलियत।

(३) आयोगले यस दफा बमोजिम पीडितलाई कुनै सुविधा, सहुलियत प्रदान गर्न वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा सिफारिस गर्नु अघि निजको इच्छा वा माग बुझी निजको प्राथमिकता अनुसार सुविधा, सहुलियत तथा अन्य व्यवस्था सिफारिस गर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम उपलब्ध गराइने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत निर्धारण गर्ने आधार र मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(५) पीडितलाई पीडकद्वारा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइएको, आयोगबाट कुनै पीडकलाई क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको वा कुनै पीडकको पहिचान नभएको कारणले मात्र यस दफा बमोजिम पीडितलाई उपलब्ध गराइने सुविधाबाट वञ्चित गरिने छैन।

(६) पीडितको मृत्यु भैसकेको अवस्थामा उपदफा (१) वा (२) बमोजिम पीडितले पाउने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत निजको परिवारको नजिकको सदस्यलाई उपलब्ध गराइनेछ।

२४. **सम्पत्ति फिर्ताको लागि सिफारिस गर्ने :** (१) यस ऐन बमोजिम गरिएको छानविनबाट कसैले पीडितको कुनै सम्पत्ति कब्जा वा जफत गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित व्यक्तिबाट फिर्ता गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ।

(२) आयोगले पीडितको सम्पत्ति कब्जा वा जफत भएको कारण हुन गएको वास्तविक क्षति यकिन गरी नेपाल सरकारबाट पीडितलाई मनासिव क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्नेछ।

२५. **कारबाहीको लागि सिफारिस गर्न सक्ने :** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा कुनै व्यक्ति मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा संलग्न भएको देखिएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्ति उपर कानून बमोजिम कारबाही गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले देहायका पीडक उपर कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने छैन :-

(क) दफा २२ बमोजिम पीडितसँग मेलमिलाप गरेका,

(ख) दफा २६ बमोजिम क्षमादानका लागि सिफारिसमा परेका ।

तर एकभन्दा बढी अपराधमा दोषी देखिएको पीडकलाई कुनै एक अपराधमा क्षमादानका लागि सिफारिस नगरिएमा त्यसरी सिफारिस नभएको अपराधमा त्यस्तो पीडक उपर कारबाहीको लागि सिफारिस गरिनेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले चाहेमा दफा २७ को उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवेदन दिनु अगावै मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा दोषी देखिएका पीडक उपर मुद्दा चलाउन दफा २७ को उपदफा (२) बमोजिम अन्तरिम प्रतिवेदनमा समावेश गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(४) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति दोषी देखिएमा निजलाई विभागीय कारबाही गर्न सम्बन्धित अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउनु पर्नेछ र यसरी लेखी आएमा अख्तियारवालाले तीन महिनाभित्र निजलाई कानून बमोजिम उपयुक्त सजाय सहित विभागीय कारबाही गरी सो को जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।

२६. **क्षमादान सम्बन्धी व्यवस्था :** (१) दफा २५ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा उपदफा (४), (५) र (६) मा उल्लिखित मापदण्ड एवं शर्तका आधारमा कुनै पीडकलाई क्षमादान गर्न उपयुक्त देखिएमा आयोगले त्यसको पर्याप्त आधार खुलाई नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि बलात्कार र[3] आयोगको छानविनबाट क्षमादान दिन पर्याप्त आधार र कारण नदेखिएका गम्भीर प्रकृतिका अन्य अपराधमा संलग्न पीडकलाई आयोगले क्षमादानको लागि सिफारिस गर्न सक्ने छैन ।

(३) आयोगले उपदफा (१) बमोजिम सिफारिस गर्नु अघि पीडकले क्षमादानको लागि देहायको प्रक्रिया पूरा गरी आयोग समक्ष निवेदन दिएको हुनु पर्नेछ :-

(क) आयोगले तोकेको म्यादभित्र लिखित रुपमा निवेदन दिएको,

(ख) निवेदन दिनु अघि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट भएका काम कारबाहीको सन्दर्भमा आफूलाई थाहा भएसम्मको सत्य तथ्य विवरण आयोग सक्षम पूर्णरुपमा प्रकट गरी सो विवरण आयोगमा अभिलेखन गराएको कुरा निवेदनमा उल्लेख गरेको,

---

3 दोस्रो संशोधनद्वारा संशोधित

(ग) आयोगले तोके बमोजिम अन्य प्रक्रिया पूरा गरेको ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दिइने निवेदनमा पीडकले देहायका प्रतिबद्धता प्रकट गरेको कुरा उल्लेख गर्नु पर्नेछः-

(क) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको कुरा स्वीकार गरेको,

(ख) त्यस्तो कार्यबाट आफूलाई पश्चाताप भएको स्वीकार गरी आयोग समक्ष पीडितसँग चित्त बुझ्दो ढङ्डले क्षमायाचना गर्न मञ्जुर गरेको,

(ग) भविष्यमा त्यस्तो किसिमको कुनै कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा गरेको ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम क्षमादानका लागि कुनै निवेदन पर्न आएमा आयोगले त्यस्तो पीडकलाई क्षमादान गर्ने सम्बन्धमा पीडितको सहमति, असहमति र घटनाको गम्भीरता समेत विचार गरी क्षमादानको सिफारिस गर्ने निर्णय गर्नु पर्नेछ ।

(६) कुनै पीडक मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी एक भन्दा बढी अपराधमा संलग्न भएको छानविनबाट देखिएमा र त्यस्तो पीडकलाई यस दफा बमोजिम कुनै अपराधमा मात्र क्षमादान गर्न सकिने भएमा आयोगले पीडकलाई सो अपराधमा मात्र क्षमादानको लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिस गर्नु अघि आयोगले पीडितलाई हुन गएको क्षति बापत मनासिब क्षतिपूर्ति पीडकद्वारा उपलब्ध गराउन लगाउन सक्नेछ ।

(८) उपदफा (१) बमोजिम आयोगबाट क्षमादानको लागि सिफारिस भएको व्यक्तिलाई नेपाल सरकारबाट क्षमादान भएमा त्यस्तो व्यक्तिको नाम नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिनेछ ।

(९) उपदफा (१) बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको व्यक्तिले नेपाल सरकारबाट क्षमादान नपाएमा त्यस्तो व्यक्तिको सम्बन्धमा मुद्दा चलाउन दफा २८ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ ।

२७. प्रतिवेदन पेश गर्ने : (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गरिसकेपछि देहायको कुराहरु खुलाई नेपाल सरकार समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ :-

(क) आयोगबाट छानविन गरिएका र तामेलीमा राखिएका उजूरी सम्बन्धी विवरण,

(ख) छानविनबाट पत्ता लागेको वास्तविक सत्य तथ्य सम्बन्धी विवरण,

(ग) दफा २२ बमोजिम पीडित र पीडक बीच आयोगबाट मेलमिलाप गराइएको विवरण,

(घ) दफा २३, २४ र २६ बमोजिम नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गरेको विषय,

(ङ) दफा २५ बमोजिम कारबाहीको लागि सिफारिस गरिएको विवरण,

(च) सशस्त्र द्वन्द्वका अन्तरनिहित कारण र भविष्यमा त्यस्ता घटना दोहोरिन नदिनको लागि गरिनु पर्ने आवश्यक नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रशासनिक र व्यवहारिक सुधारका विषय,

(छ) प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न कुनै कानून बनाउन आवश्यक भएमा सो विषय,

(ज) मानव अधिकारको प्रवद्र्धन, न्याय प्रणालीको सुदृढीकरण तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण सृजना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारले तत्काल तथा भविष्यमा अवलम्बन गर्नु पर्ने कुराहरु,

(झ) आयोगले उपयुक्त सम्झेका अन्य कुराहरु।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले छानविन गरिसकेको विषयमा समय समयमा आफ्नो सिफारिस सहित नेपाल सरकार समक्ष अन्तरिम प्रतिवेदन पेश गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको प्रतिवेदन नेपाल सरकारले तीस दिनभित्र व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्नेछ।

परिच्छेद-४

प्रतिवेदनको कार्यान्वयन तथा अनुगमन

२८. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी :** (१) दफा २७ बमोजिम आयोगले दिएको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्ने, गराउने जिम्मेवारी मन्त्रालयको हुनेछ ।

(२) मन्त्रालयले आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस देहाय बमोजिम कार्यान्वयन गर्नेछ :-

(क) दफा २३ र २४ मा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई त्यस्तो सिफारिस आपैंmले वा अन्य सम्बद्ध निकाय मार्पmत कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,

(ख) दफा २५ मा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्न दफा २९ बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने,

(ग) दफा २६ मा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन सम्बन्धी कारबाही अघि बढाउन नेपाल सरकारमा लेखी पठाउने,

(घ) प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्न कानून निर्माण गर्नु पर्ने भएमा आवश्यक कानून निर्माण गर्ने तर्फ कारबाही गर्ने,

(ङ) आयोगको प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त सम्झेको अन्य काम गर्ने, गराउने ।

(३) मन्त्रालयले दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (च), (छ) र (ज) मा उल्लिखित सिफारिस प्राथमिकता तोकी क्रमशः कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(४) मन्त्रालयले आयोगको सिफारिस बमोजिम पीडितलाई सरल र सहज तरिकाले तत्काल क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

२९. **मुद्दा दायर गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था :** (१) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा दोषी देखिएको पीडक उपर मुद्दा चलाउन आयोगबाट [4]नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस भएमा मन्त्रालयले त्यस्तो पीडक उपर मुद्दा चलाउन महान्यायाधिवक्ता समक्ष लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मन्त्रालयबाट मुद्दा चलाउन लेखी आएमा महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको सरकारी वकीलले त्यस्तो पीडक उपर मुद्दा चल्ने वा नचल्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम महान्यायाधिवक्ता वा सरकारी वकीलले मुद्दा चलाउने वा नचलाउने निर्णय गर्दा त्यसको आधार र कारण खुलाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम पीडक उपर मुद्दा चलाउने निर्णय भएमा सम्बन्धित सरकारी वकीलले विशेष अदालतमा मुद्दा चलाउनु पर्नेछ ।

---

4 प्रस्तुत व्यवस्था सुमन अधिकार समेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय भएको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१/११/१४ मा वदर घोषित भएको ।

स्पष्टीकरण : यस दफाको प्रयोजनको लागि "विशेष अदालत" भन्नाले आयोगको सिफारिसका आधारमा महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको सरकारी वकिलले उपदफा (२) बमोजिम कुनै पीडक उपर मुद्दा चलाउने गरी निर्णय गरेको मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्न नेपाल सरकारले कानून बमोजिम गठन गरेको विशेष अदालत सम्झनु पर्छ।

३०. **आयोगले दिएको प्रतिवेदनको अनुगमन:** (१) आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन भए वा नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने कार्य राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा मन्त्रालयले आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गरे, गराएको नदेखिएमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले सो सिफारिस कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयलाई ध्यानाकर्षण गराउन सक्नेछ र त्यसरी ध्यानाकर्षण गराएका विषय मन्त्रालयले यथाशीघ्र कार्यान्वयन गर्ने गराउनेछ।

परिच्छेद-५
विविध

३१. **उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्न सक्ने :** (१) आयोगले आफ्नो काम कारबाही सुचारुरुपले सञ्चालन गर्नको लागि सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञहरु समावेश गरी आवश्यकता अनुसार विभिन्न उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यटोलीको काम, कर्तव्य, अधिकार, कार्यावधि र सो उपसमिति वा कार्यटोलीका सदस्यले पाउने सुविधा तथा अन्य व्यवस्था आयोगले तोकिदिए बमोजिम हुनेछ ।

३२. **विशेषज्ञको सेवा लिन सक्ने :** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम कुनै काम गर्नको लागि आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयका स्वदेशी तथा विदेशी विशेषज्ञ वा विशिष्टीकृत निकायको सेवा लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सेवा प्रदान गर्ने विशेषज्ञ तथा विशिष्टीकृत निकायको नियुक्ति, काम, कर्तव्य र अधिकार, सेवाको शर्त तथा सुविधा आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(३) आयोगलाई कुनै निकाय वा संस्थाको सेवा आवश्यक परेमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित निकाय वा संस्थाले आयोगबाट माग भए बमोजिमको सेवा आयोगलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

३३. **काम कारबाही गर्न बाधा नपर्ने :** आयोगको कुनै सदस्यको पद रिक्त भएको कारणले मात्र आयोगले काम कारबाही गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन ।

३४. **अधिकार प्रत्यायोजन :** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त भएको अधिकार मध्ये आवश्यकतानुसार केही अधिकार अध्यक्ष, सदस्य, सचिव वा दफा ३१ बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यटोलीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मेलमिलाप गराउने वा परिपूरण, क्षमादान वा कारबाहीको सिफारिस गर्ने सम्बन्धमा आयोगलाई भएको अधिकार प्रत्यायोजन हुन सक्ने छैन ।

३५. **सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गर्न सक्ने :** यस ऐन बमोजिम आयोगले छानविन गरेको विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउने कार्यमा आयोग वा अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग पु¥याउने व्यक्ति, संगठन, निकाय वा संस्थालाई आयोगले पुरस्कृत गर्न सक्नेछ ।

३६. **सूचना, विवरण, तथ्य तथा जानकारी प्राप्त गर्न सक्ने :** यस ऐन बमोजिम गठित कुनै आयोगले छानविन गरी प्राप्त गरेको कुनै सूचना, विवरण, तथ्य वा जानकारी अन्य कुनै आयोगलाई उपयोगी भएमा त्यस्तो सूचना, विवरण, तथ्य वा जानकारी सो आयोगबाट प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

३७. **समन्वय गर्न सक्ने :** आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा यस्तै किसिमको काम गर्ने प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित वा नेपाल सरकारबाट गठित आयोग वा निकायसँग समन्वय गरी काम गर्न सक्नेछ ।

[5]३८. **आयोगको कार्यावधि :** (१) आयोगको कार्यावधि यो दफा प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सो उपदफामा उल्लिखित अवधिभित्र यस ऐन बमोजिम आयोगबाट सम्पन्न हुनु पर्ने काम बाँकी रहन गएमा नेपाल सरकारले आयोगको कार्यावधि एक वर्षसम्मको लागि थप गर्न सक्नेछ ।

(३) यस ऐन बमोजिम अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि समाप्त भएको कारणले मात्र आयोगको कार्यावधि समाप्त भएको मानिने छैन ।

३९. **आयोगको विघटन :** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम आफ्नो काम सम्पन्न गरेमा वा दफा ३८ बमोजिम आयोगको कार्यावधि समाप्त भएमा आयोग विघटन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोग विघटन भएमा आयोगको नाममा रहेको सम्पत्ति तथा दायित्व मन्त्रालयमा सर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आयोग विघटन हुने भएमा आयोगले आफ्नो जिम्मामा रहेको अभिलेख मन्त्रालयमा बुझाउनु पर्नेछ ।

४०. **पुनः छानविन नगर्ने :** यस ऐन बमोजिम आयोगबाट छानविन गरिसकेको विषयमा पुनः आयोग गठन गरी छानविन गरिने छैन ।

४१. **शपथ :** आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नु अघि अध्यक्षले प्रधान न्यायाधीश समक्ष र सदस्यले अध्यक्षसँग अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा शपथ लिनु पर्नेछ ।

४२. **बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार :** (१) यस ऐनको कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा कुनै बाधा अड्काउ आइपरेमा आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी बाधा अड्काउ फुकाउन आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

---

5. दोस्रो संशोधनद्वारा संशोधित ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी भएको आदेश नेपाल सरकारले तीस दिनभित्र व्यवस्थापिका-संसदमा पेश गर्नु पर्नेछ।

४३. **नेपाल सरकारसँग सम्पर्क :** आयोगले नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्दा मन्त्रालय मार्फत राख्नु पर्नेछ।

४४. **नियम बनाउने अधिकार :** यस ऐनको कार्यान्वयन गर्न आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले नियम बनाउन सक्नेछ।

अनुसूची
(दफा ४१ सँग सम्बन्धित)

शपथ

म ..... सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु/ईश्वरको नाममा शपथ लिन्छु कि नेपाली जनता र प्रचलित संविधान तथा अन्य कानूनप्रति निष्ठावान रही आफूले ग्रहण गरेको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका छानविन आयोग/सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको अध्यक्ष/सदस्य पदको जिम्मेवारी र कर्तव्य कसैको डर, मोलाहिजा, पक्षपात, द्वेष वा लोभमा नपरी इमान्दारीसाथ पालन गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा आफूलाई ज्ञात हुन आएको कुरा प्रचलित कानूनको पालना गर्दा बाहेक आफू बहाल रहेको वा नरहेको कुनै पनि अवस्थामा प्रकट गर्ने छैन।

शपथ ग्रहण गर्नेकोः-
सहीः
मितिः

शपथ ग्रहण गराउनेकोः-
सहीः
नामः
पदः
मितिः

अनुसूची - ११

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मितिः
२०७२।११।३०

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा ४४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ।

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यी नियमहरूको नाम "सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२" रहेको छ।
(२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमाः-
(क) "अनुसन्धान अधिकारी" भन्नाले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका सम्बन्धमा आयोगले छानबिन गर्न तोकेको अनुसन्धान अधिकारी सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयोगबाट अनुसन्धान गर्नका लागि गठन गरिएका उपसमिति वा कार्यटोली समेतलाई जनाउँछ।
(ख) "उजूरीकर्ता" भन्नाले यस नियमावली बमोजिम उजूरी दिने व्यक्ति सम्झनु पर्छ।
(ग) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनु पर्छ।
(घ) "छानबिन समिति" भन्नाले ऐनको दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम गठन गरिएको छानबिन समिति सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२
उजूरी सम्बन्धी व्यवस्था

३. **उजूरी माग गर्ने :** (१) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको सम्बन्धमा पीडित वा निजको तर्फबाट आयोगमा उजूरी दिन आयोगले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी उजूरी माग गर्नेछ।
(२) उपनियम (१) बमोजिम उजूरी माग गरेको सूचनामा उजूरी दिने अवधि, तरिका र स्थान समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम उजूरी दिने अवधि अपर्याप्त भएको भन्ने लागेमा आयोगले उजूरी दिने म्याद थप गर्न सक्नेछ ।

तर यस उपनियम बमोजिम उजूरी दिने म्याद थप गर्दा आयोगको कार्यावधि समाप्त हुनुभन्दा कम्तीमा छ महिना भन्दा कम हुने गरी उजूरी दिने म्याद थप गर्न सकिने छैन ।

४. **उजूरी वा जानकारी दिन सक्ने :** (१) उजूरी दिन चाहने पीडित आफैं वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग वा आयोगले तोकेको स्थानमा उपस्थित भई वा हुलाक, इमेल वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा आफूसँग भएका सबै प्रमाण संलग्न गरी उजूरी दिन सक्नेछ ।

तर सो ढाँचा बमोजिम उजूरी नपरेको कारणले मात्र सो सम्बन्धमा कारबाही गर्न बाधा पर्ने छैन ।

(२) कसैले मौखिक रुपमा उजूरी दिन चाहेमा आयोगले उजूरीकर्ताले भनेका कुराहरु अनुसूची-१ को ढाँचामा लिपिवद्ध गरी निजलाई पढीबाची सुनाई निजको दस्तखत समेत गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम इमेल वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट पर्न आएको उजूरी सम्बन्धित कर्मचारीले प्रिन्ट गरी प्रमाणित गरी राख्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजूरी टेलिफोनबाट प्राप्त भएमा सम्बन्धित कर्मचारीले सो को अभिलेख खडा गरी राख्नु पर्नेछ ।

(५) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाका सम्बन्धमा कुनै स्रोतबाट प्राप्त गरेको जानकारीलाई समेत उजूरीको रुपमा लिन सक्नेछ ।

(६) कसैले आयोग समक्ष आफनो परिचय नखुलाई कुनै साङ्केतिक नामबाट आयोगको इमेल वा फयाक्स मार्फत उजूरी दिएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी लिन सक्नेछ ।

तर त्यस्तो उजूरी सम्बन्धित पक्षले सनाखत नगरेसम्म दर्ता किताबमा दर्ता गरिने छैन ।

(७) अदालत बाहेक अन्य कुनै निकायमा दर्ता भएको उजूरी आयोगले सम्बन्धित निकायबाट झिकाउने आदेश दिन सक्नेछ ।

(८) आयोगमा उजूरी दर्ता गर्दा कुनै दस्तुर लाग्ने छैन ।

५. **उजूरी सम्बन्धी विशेष व्यवस्था :** (१) बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई उजूरी दिन सहजता प्रदान गर्न आयोगले देहाय बमोजिमको व्यवस्था गर्न सक्नेछ :-

(क) आयोगले तोकेको नजिकको सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह वा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका सम्बन्धमा काम गर्न नेपाल सरकारबाट गठन भएको कुनै निकाय मार्फत उजूरी दिन,

(ख) आयोगले उपलब्ध गराएको फोन नम्बरमा मौखिक रुपमा उजूरी दिन,

(ग) महिलाको हकमा उपलब्ध भएसम्म महिला कर्मचारी मार्फत उजूरी दिन,

(घ) उजूरी वा जानकारी दिनका लागि बेग्लै कक्ष र आवश्यकता अनुसार दोभाषे वा सहजकर्ताको समेत व्यवस्था गर्न,

(ङ) आयोग समक्ष उपस्थित भई उजूरी वा निवेदन दिन असमर्थ व्यक्तिको हकमा आयोगबाटै कर्मचारी खटाई निजको उजूरी वा निवेदन लिन ।

(२) यस नियम बमोजिम उजूरी लिने निकायले आफू समक्ष प्राप्त भएको उजूरी सात दिनभित्र आयोगमा पठाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको समयभित्र आफु समक्ष प्राप्त हुन आएको उजूरी नपठाउने सम्बन्धित निकायका प्रमुखलाई आयोगले विभागीय कारबाहीका लागि अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(४) यस नियम बमोजिम उजूरी लिदा नियम ४ बमोजिमको व्यवस्था अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(५) उजूरी वा जानकारी दिन आउने व्यक्तिलाई कुनै कर्मचारीले अपमान, अवहेलना वा दुर्व्यवहार गरेमा त्यस्तो कर्मचारीलाई आयोगले प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

६. **उजूरी वा जानकारी दर्ता गर्ने :** (१) आयोगमा नियम ४ र ५ बमोजिम पर्न आएका उजूरी वा जानकारी सम्बन्धित कर्मचारीले अनुसूची-२ बमोजिमको उजूरी दर्ता किताबमा दर्ता गरी सम्बन्धित व्यक्तिलाई अनुसूची-३ बमोजिम उजूरी दर्ताको निस्सा दिनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि इमेलबाट उजूरी वा जानकारी प्राप्त भएकोमा उजूरीकर्तालाई सोही माध्यमबाट उजूरी प्राप्त भएको जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(३) कुनै व्यक्तिले एकै विषयमा एकभन्दा बढी उजूरी दिएमा वा एकभन्दा बढी व्यक्तिले एकै विषयमा उजूरी दिएमा सम्बन्धित कर्मचारीले तीमध्ये एउटा उजूरीमात्र दर्ता गरी अन्य उजूरीलाई दर्ता भएको उजूरीसाथ संलग्न गरी राख्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम एउटा उजूरी दर्ता भएमा त्यसै विषयमा पर्न आएका अन्य उजूरीको लगत कट्टा गर्नु पर्नेछ ।

७. **उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने :** (१) आयोगले देहायको अवस्थामा आफू समक्ष प्राप्त उजूरी वा जानकारीलाई तामेलीमा राख्न सक्नेछ :-

(क) सशस्त्र द्वन्द्वको अवधि बाहेक अन्य अवधिमा घटेका घटनासँग सम्बन्धित उजूरी,

(ख) खण्ड (क) मा उल्लिखित अवधिमा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्वसँग असम्बन्धित देखिन आएका उजूरी,

(ग) आयोगको अधिकार क्षेत्र भित्र नपरेका उजूरी,

(घ) नियम ३ बमोजिम आयोगले उजूरी दर्ता गर्न दिएको म्याद समाप्त भएपछि प्राप्त भएका उजूरी,

(ङ) प्रथम दृष्टिमा तथ्य तथा प्रमाणको अभाव देखिएको वा अस्पष्ट उजूरी,

(च) आयोगबाट तामेलीमा रही सकेको उजूरी सम्बन्धी विषयमा नयाँ प्रमाण पेश नगरी पुनः सोही विषयमा दिएको उजूरी,

(छ) बेनामी उजूरी,

(ज) ऐन तथा यस नियमावली बमोजिम मेलमिलाप भएका विषयको उजूरी।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अनुसन्धान अधिकारीले नियम १० को उपनियम (२) बमोजिम आयोग समक्ष दिएको प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर छलफल गरी आयोगबाट उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा त्यस्तो उजूरी वा जानकारी समेत तामेलीमा राखिनेछ।

(३) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम आयोगबाट कुनै उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा आयोगले सो को जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनु पर्नेछ।

(४) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम आयोगबाट कुनै उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा उजूरी साथ प्राप्त सक्कल कागजात सम्बन्धित उजूरीकर्तालाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ।

(५) यस नियम बमोजिम उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा आयोगको उजूरी दर्ता किताबबाट त्यस्तो उजूरी वा जानकारीको लगत कट्टा गर्नु पर्नेछ।

८. **तामेलीमा रहेका उजूरी जगाउन सक्ने :** (१) नियम ७ बमोजिम तामेलीमा राखिएको उजूरी वा जानकारीको व्यहोरालाई पुष्टि गर्ने कुनै ठोस सबुत प्रमाण सहित सो विषयमा छानबिन गर्न कसैले आयोगमा निवेदन दिएमा वा आयोगले छानबिन गर्दै जाँदा कुनै ठोस सबुत प्रमाण प्राप्त हुन आएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी वा जानकारी तामेलीबाट जगाउने निर्णय गरी छानबिनको कारबाही प्रारम्भ गर्न सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजूरी वा जानकारी तामेलीबाट जगाउने निर्णय भएमा त्यस्तो उजूरी वा जानकारी आयोगको उजूरी दर्ता किताबमा पुनः दर्ता गरिनेछ।

९. **सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्ने :** (१) आयोग समक्ष परेको कुनै उजूरी आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र नपरी अन्य कुनै निकायसँग सम्बन्धित देखिन आएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी र सो सम्बन्धी कागजात सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजूरी आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भई अन्य निकायमा पठाइएकोमा आयोगले सो को जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनु पर्नेछ।

परिच्छेद-३
उजूरी छानबिन सम्बन्धी व्यवस्था

१०. **प्रारम्भिक छानबिन :** (१) आयोगमा दर्ता भएको तथा नियम ७ बमोजिम तामेलीमा राखिए बाहेकका अन्य उजूरी वा जानकारीका सम्बन्धमा आयोगले कुनै सदस्य वा ऐन बमोजिम उपसमिति वा कार्यटोली गठन गरी प्रारम्भिक छानबिन गर्न वा गराउन सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्रारम्भिक छानबिन गर्ने सदस्य, उपसमिति वा कार्य टोलीले आयोग समक्ष यथाशक्य छिटो प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

११. **विस्तृत छानबिन तथा अनुसन्धान अधिकारी तोक्ने :** (१) आयोगले नियम १० को उपनियम (२) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदन तथा उजूरी वा जानकारीको गाम्भीर्यताको आधारमा विस्तृत छानबिन गर्नु पर्ने देखेमा छानबिन सम्पन्न गर्नु पर्ने अवधि, कार्यादेश तथा आवश्यक सहयोगी कर्मचारीको नाम समेत उल्लेख गरी आयोगका कुनै सदस्य, उपसमिति वा कार्यटोलीलाई अनुसन्धान अधिकारी नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सदस्यलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकिएकोमा अध्यक्षलाई र उपसमिति वा कार्यटोलीलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको भए कुनै सदस्यलाई अनुगमन अधिकारी तोक्नु पर्नेछ।

(३) आयोगले अनुसन्धान अधिकारी तोक्दा अनुसूची-४ बमोजिमको ढाँचामा तोक्नु पर्नेछ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम तोकिएको अवधि भित्र अनुसन्धान सम्पन्न हुन नसकेमा सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीले त्यसको उचित कारण समेत खोली म्याद थप वा निर्देशनको लागि आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम म्याद थपको लागि अनुरोध भई आएमा आयोगले आवश्यक निर्देशन सहित म्याद थप गर्न सक्नेछ।

(६) आयोगले अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग गर्न आवश्यकता अनुसार सुरक्षाकर्मी समेत खटाउन सक्नेछ।

१२. **समन्वय गर्ने :** आयोगले कुनै सरकारी कार्यालयको कर्मचारी मार्फत छानबिन गराउनु पर्ने भएमा सम्बन्धित कर्मचारीको सेवा सञ्चालन गर्ने मन्त्रालयसँग समन्वय गरी काममा लगाउन सक्नेछ।

१३. **अनुसन्धान अधिकारी हेरफेर गर्ने :** अनुसन्धान अधिकारीले आफूलाई तोकिएको काम सम्पन्न गर्न नसकेमा, निजको कुनै स्वार्थ निहित भएको पाइएमा वा निजबाट सो काम गराउन उपयुक्त छैन भन्ने मनासिब कारण भएमा आयोगले निजको सट्टा अर्को अनुसन्धान अधिकारी नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्नेछ।

१४. **अग्राधिकार दिन सक्ने :** (१) आयोगले बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्ति समावेश भएको उजूरी वा जानकारीका सम्बन्धमा अग्राधिकार दिई छानबिन गर्ने व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमका उजूरी वा जानकारीका सम्बन्धमा बयान वा बकपत्र सम्बन्धी विषयमा अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गर्न सक्नेछ -

(क) बयान वा बकपत्र गर्दा निजका संरक्षक वा प्रतिनिधि वा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका सम्बन्धमा काम गर्ने संस्था वा निकायका प्रतिनिधि रोहबरमा राख्ने,

(ख) महिलाको बयान वा बकपत्र गराउँदा उपलब्ध भएसम्म महिला कर्मचारी मार्फत गराउने,

(ग) नजिकको सरकारी कार्यालय मार्फत बन्दसवाल वा विद्युतीय माध्यमबाट बयान वा बकपत्र गर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(घ) बोल्न वा लेख्न नसक्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिसँग सोधपुछ गर्दा त्यस्ता व्यक्तिले इसारा गरेको कुरा बुझ्न सक्ने गरी व्यवस्था मिलाउने,

(ङ) बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई आयोगमा बोलाउनु भन्दा सम्बन्धित व्यक्ति रहे बसेको स्थानमा गएर त्यस्तो जानकारी लिन उपयुक्त हुने देखिएमा आयोगले सोको लागि कुनै सदस्य वा कर्मचारी खटाई जानकारी लिने व्यवस्था मिलाउने,

(च) बाल मनोविज्ञानवेत्ताको परामर्श लिनु पर्ने भएमा सोको व्यवस्था मिलाउने,

(छ) बयान वा बकपत्र गरेको विषयलाई गोप्य राख्ने,

(ज) बयान वा बकपत्र गराउँदा कार्यालय समयभन्दा बाहेकको समय तथा सार्वजनिक बिदाको दिनमा समेत गर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(झ) आयोगले उपयुक्त सम्झेका अन्य कुरा गराउने।

१५. **आरोपित वा जानकार व्यक्तिलाई बयान वा सोधपुछ गर्ने :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानबिनको सिलसिलामा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोप लागेको व्यक्ति वा सो सम्बन्धमा जानकारी भएको व्यक्तिलाई मनासिब माफिकको समय दिई आयोग समक्ष उपस्थित गराई बयान लिने वा सोधपुछ गर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमका व्यक्तिलाई बयान वा सोधपुछको लागि आयोग समक्ष उपस्थित गराउँदा निजको गोप्यता भङ्ग नहुने गरी गोप्य रुपमा टेलिफोन वा अन्य कुनै माध्यम मार्फत उपस्थित गराउनु पर्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम आयोगमा उपस्थित हुन बोलाउँदा कुनै व्यक्ति नआएमा निजको कार्यालय वा निज बसोबास गरेको घर ठेगानामा अनुसूची-५ बमोजिमको सूचना पठाई उपस्थित गराउनु पर्नेछ।

(४) उपनियम (१), (२) र (३) बमोजिमको प्रक्रियाबाट समेत आरोपित व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिएमा वा निजको नाममा सूचना तामेल हुन नसकेमा आयोगले कुनै राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन वा कुनै सञ्चार माध्यमबाट सूचना प्रसारण गरी त्यस्तो व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराउन सक्नेछ।

(५) आयोगले छानबिनसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई कार्यालय समय बाहेक वा सार्वजनिक बिदाको दिनमा समेत उपस्थित गराउन, सोधपुछ गर्न वा बयान लिन सक्ने गरी समय व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

१६. **तोकिएको समयमा उपस्थित हुनु पर्ने :** आयोगको कामको सिलसिलामा अनुसन्धान अधिकारीले कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित हुने भनी कुनै मिति वा समय तोकेमा त्यसरी तोकिएको मिति वा समयमा सम्बन्धित व्यक्ति उपस्थित हुनु पर्नेछ ।

१७. **पुनः बयान वा बकपत्र गराउन सक्ने :** आयोग समक्ष बयान वा बकपत्र गरेको व्यक्तिलाई नयाँ तथ्य वा विषयको सम्बन्धमा पुनः बयान वा बकपत्र गराउनु पर्ने भएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई झिकाई पुनः बयान वा बकपत्र गराउन सक्नेछ ।

१८. **प्रमाण पेश गर्न लगाउन सक्ने :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानबिनको सिलसिलामा आरोपित व्यक्ति, उजूरीकर्ता वा अन्य व्यक्तिसँग भएको वा कुनै कार्यालयमा रहेको वा हुन सक्ने कुनै पनि प्रमाण कागजात पेश गर्न समयावधि तोकी सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयलाई आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम माग भएको प्रमाण कागजात सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयले तोकिएको समयभित्र आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिमको समयावधिभित्र त्यस्तो प्रमाण कागजात पेश गर्न नसक्ने अवस्था भई म्याद थप गर्न माग गरेमा सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयले आयोग समक्ष सो को जानकारी गराउनु पर्नेछ र आयोगले त्यस्तो प्रमाण कागजात पेश गर्न अवस्था हेरी मनासिब माफिकको समय दिन सक्नेछ ।

१९. **खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले कुनै ठाउँको खानतलासी गर्दा अनुसूची-६ बमोजिमको ढाँचामा प्रवेश मुचुल्का तयार गरी प्रवेश गर्ने र कुनै लिखत वा वस्तु बरामद भएमा सोही व्यहोरा र बरामद नभएमा बरामद हुन नसकेको व्यहोरा खुलाई अनुसूची-७ बमोजिमको ढाँचामा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम खानतलासी गर्दा बरामद भएको कागजात वा कुनै मालसामान आफूले लैजानु परेमा अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो कागजात वा मालसामान बुझेको दुई प्रति भरपाई तयार गरी कार्यालयको भए जिम्मेवार पदाधिकारीलाई र कसैको घर कम्पाउण्डको भए घरधनी, मालसामान धनी वा कागजात वा मालसामानको जिम्मा लिएको व्यक्तिलाई एक प्रति दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको व्यक्ति फेला नपरेमा वा फेला परे पनि निजले भरपाई बुझ्न नमानेमा त्यस्तो भरपाई स्थानीय तहका प्रतिनिधिलाई जिम्मा दिनु पर्नेछ । निजले यथाशक्य चाँडो सम्बन्धित व्यक्तिलाई त्यस्तो भरपाई बुझाई दिनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम स्थानीय तहका प्रतिनिधि फेला नपरेमा बरामद गरिएको स्थानमा त्यस्तो भरपाई टाँस गरी बरामदी मुचुल्कामा सो व्यहोरा जनाउनु पर्नेछ ।

(५) उपनियम (३) बमोजिम स्थानीय तहको प्रतिनिधिलाई जिम्मा दिएमा वा उपनियम (४) बमोजिम भरपाई टाँस भएकोमा सम्बन्धित व्यक्तिले रीतपूर्वक भरपाई बुझेको मानिनेछ ।

(६) उपनियम (१) बमोजिमको खानतलासी वा बरामदी मुचुल्का स्थानीय व्यक्तिको रोहबरमा गर्नु पर्नेछ र स्थानीय व्यक्ति रोहबरमा बस्न नमानेमा वा स्थानीय व्यक्ति उपलब्ध नभएमा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्कामा सोही व्यहोरा जनाई उपस्थित कर्मचारी वा व्यक्तिको दस्तखत गराउनु पर्नेछ।

(७) यस नियम बमोजिम खानतलासी गर्नु, गराउनु अघि खानतलासी लिने व्यक्तिको शरीरको तलासी लिनु पर्नेछ।

२०. **पीडितसँग जानकारी लिन सक्ने :** (१) आयोगमा दर्ता भएको उजूरी वा जानकारीको सम्बन्धमा सम्बन्धित पीडितसँग कुनै कुरा बुझ्न आवश्यक भएमा आयोगले पीडितलाई बोलाई थप जानकारी लिन सक्नेछ।

(२) पीडित अपाङ्ग, अशक्त, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेको व्यक्ति भएमा आयोगले उपसमिति वा कार्यटोली खटाई वा बन्दसवाल वा विद्युतीय माध्यम मार्फत जानकारी लिन सक्नेछ।

२१. **सूचना गोप्य राख्नु पर्ने:** (१) अनुसन्धानको सिलसिलामा आयोगलाई प्राप्त सूचना, जानकारी, विवरण तथा कागजात प्रचलित कानून बमोजिम गोप्य राखिनेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको सूचना, जानकारी, विवरण वा कागजात वा सोको प्रतिलिपि, अदालत, आयोग वा आयोगले तोकेको अधिकारी वा निकाय बाहेक अन्य कुनै निकाय वा व्यक्तिलाई उपलब्ध गराइने छैन।

२२. **निरीक्षण गर्न सक्ने :** (१) आयोगका अध्यक्ष, सदस्य वा कर्मचारीले ऐन तथा यस नियमावलीको अधीनमा रही अनुसन्धान अधिकारीले गरेको अनुसन्धान सम्बन्धी काम कारबाहीका सम्बन्धमा निरीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम आयोगका अध्यक्ष वा सदस्यले निरीक्षण गर्दा आवश्यकता अनुसार अनुसन्धान अधिकारीलाई निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यसरी दिएको निर्देशन पालना गर्नु त्यस्तो अनुसन्धान अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ।

(३) उपनियम (१) बमोजिमको निरीक्षण कुनै कर्मचारीबाट भएकोमा निरीक्षणबाट देखिन आएको व्यहोरा खुलाई आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा आयोगले सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र यसरी दिएको निर्देशनको पालना गर्नु गराउनु त्यस्तो अनुसन्धान अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ।

२३. **मुकाम कायम गर्न सक्ने :** उजूरीको छानबिनको सिलसिलामा आयोगले नेपालभरका जुनसुकै कार्यालय वा स्थानमा आफ्नो मुकाम खडा गर्न सक्नेछ ।
तर कुनै कार्यालयमा मुकाम राख्दा सम्बन्धित कार्यालयको सहमति लिनु पर्नेछ ।

२४. **उपकरण तथा साधनको प्रयोग :** अनुसन्धान अधिकारीले छानबिनको सिलसिलामा आयोगको आदेश बमोजिम आवश्यक पर्ने वैज्ञानिक तथा सञ्चार सम्बन्धी उपकरण तथा साधन प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

२५. **प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानबिनको काम समाप्त भएपछि सङ्कलित तथ्य र सबुद प्रमाणको विश्लेषण गरी आफ्नो राय सहितको प्रतिवेदन अनुसूची-८ बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा आयोगलाई कुनै स्थानको स्थलगत निरीक्षण गर्नु पर्ने भन्ने लागेमा अध्यक्ष वा कुनै सदस्य मार्फत सो ठाउँको निरीक्षण गराउन सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम स्थलगत निरीक्षण गर्ने अध्यक्ष वा कुनै सदस्यले अनुसूची-९ बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

२६. **उत्खनन् गर्ने प्रक्रिया र कार्यविधि :** (१) आयोगले छानबिनको सिलसिलामा कुनै स्थानको उत्खनन् गर्न आवश्यक देखेमा सो स्थानको उत्खनन् गर्न आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उत्खनन् को प्रयोजनको लागि आयोगले छुट्टै प्रक्रिया र कार्यविधि बनाई लागू गर्नेछ ।

२७. **मेलमिलापको लागि सूचना प्रकाशन गर्ने :** (१) आयोगले मेलमिलापको लागि पीडित वा पीडकले एकल वा संयुक्त रुपमा निवेदन दिने स्थान र अवधि समेत उल्लेख गरी सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएपछि मेलमिलाप गर्न चाहने पक्ष स्वयं उपस्थित भई अनुसूची-१० बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष मेलमिलापको लागि लिखित वा मौखिक रुपमा निवेदन दिन सक्नेछ ।

(३) कसैले आयोग वा आयोगले तोकेको निकायमा उपस्थित भई मेलमिलापको लागि मौखिक रुपमा निवेदन गरेमा त्यस्तो निवेदनको व्यहोरा आयोगका कर्मचारीबाट लिपिबद्ध गरी मेलमिलाप गर्न चाहने पक्षलाई निवेदनको व्यहोरा पढी सुनाई सो निवेदनमा दस्तखत गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम आयोगमा प्राप्त हुन आएका निवेदन अनुसूची-११ बमोजिम दर्ता गरी सम्बन्धित पक्षलाई सोको निस्सा दिनु पर्नेछ ।

(५) कसैले आयोग समक्ष इमेल वा फ्याक्स मार्फत मेलमिलापको लागि निवेदन दिएमा त्यस्तो निवेदनलाई आयोगमा अस्थायी दर्ता गरी सम्बन्धित पक्षले सनाखत गरेपछि मूल दर्ता किताबमा दर्ता गरिनेछ।

(६) मेलमिलापको लागि आयोगमा निवेदन दर्ता गर्न कुनै दस्तुर लाग्ने छैन।

२८. **मेलमिलाप गराउने :** (१) नियम २७ बमोजिम मेलमिलापको लागि कुनै पक्षको निवेदन पर्न आएमा आयोगले अर्को पक्षलाई झिकाई मेलमिलापका सम्बन्धमा निजसँग परामर्श गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम परामर्श गर्दा पीडित र पीडक बीच ऐन बमोजिम मेलमिलाप गराउन मिल्ने र दुवै पक्ष मेलमिलाप गर्न स्वतन्त्र रुपमा मन्जुर भएको देखिएमा आयोगले पीडकलाई निजले गरेको गलत कामको पश्चाताप सहित पीडितसँग माफी माग्न लगाई दुवै पक्षबीच मेलमिलाप गराई दिनेछ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम मेलमिलाप गराउने ढाँचा अनुसूची-१२ बमोजिम हुनेछ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम मेलमिलाप भएमा आयोगको दर्ता किताबमा रहेको उजूरीको लगत कट्टा गरिनेछ।

२९. **कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने :** (१) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गरेको आरोपमा ऐनको दफा २५ बमोजिम कुनै व्यक्ति उपर कारबाहीको लागि सिफारिस गर्नु पर्ने भएमा आयोगले देहायको विवरण सहित कारबाहीको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ :-

(क) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गरेको विषय,

(ख) सो सम्बन्धमा आयोगले प्राप्त गरेको प्रमाण,

(ग) छानबिनबाट खुल्न आएको सत्य तथ्य, र

(घ) आयोगको राय तथा सिफारिस।

(२) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा दोषी देखिएको पीडक उपर मुद्दा चलाउन महान्यायाधिवक्ता समक्ष लेखी पठाउनेछ।

परिच्छेद-४

साक्षी, पीडित वा उजूरीकर्ताको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

३०. **साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगलाई सहयोग गर्ने व्यक्तिको संरक्षण**: (१) साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिले आफ्नो परिचय गोप्य राख्न चाहेमा आयोग वा आयोगले उजूरी सङ्कलन गर्ने जिम्मा दिएको निकाय वा सो काममा संलग्न अधिकारीले निजको वास्तविक नाम थर, ठेगाना वा परिचय गोप्य राख्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम गोपनियता कायम गर्न सम्बन्धित निकाय वा व्यक्तिले साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिको परिचयलाई कुनै काल्पनिक वा साङ्केतिक रुपमा अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(३) आयोगबाट भएको छानबिनको क्रममा आफ्नो वा आफ्नो परिवारको सदस्यको सुरक्षामा खतरा रहेको छ भनी उपनियम (१) बमोजिमका व्यक्तिले आयोग समक्ष सुरक्षाको माग गरेमा आयोगले त्यस्ता व्यक्तिको लागि देहाय बमोजिम कुनै व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउनेछ :-

(क) सुरक्षाको आवश्यक व्यवस्था मिलाउन,

(ख) कुनै सरकारी निकायको संरक्षणमा राख्न लगाउन,

(ग) सुरक्षित स्थानमा अस्थायी बसोवासको व्यवस्था मिलाउन,

(घ) सुरक्षा निकायको समन्वयमा सुरक्षित स्थानको व्यवस्था गर्न,

(ङ) सामुहिक सुरक्षाको प्रबन्ध गर्न,

(च) आयोगले उपयुक्त सम्झेको अन्य कुनै व्यवस्था मिलाउन ।

(४) साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता, आयोगको काममा सहयोग गर्ने कर्मचारी तथा अन्य व्यक्ति वा निजको परिवारका सदस्यको सम्पत्ति, कारोबार वा व्यवसायको सुरक्षा प्रदान गर्न आवश्यक देखिएमा आयोगले सोको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(५) उपनियम (३) वा (४) बमोजिम सुरक्षाको लागि आयोगबाट लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले सो बमोजिम सुरक्षाको आवश्यक प्रवन्ध गर्नु पर्नेछ ।

(६) यस नियम बमोजिम सुरक्षा वा संरक्षण प्रदान गर्नु पर्ने व्यक्ति महिला, अपाङ्ग, अशक्त, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेको व्यक्ति भएमा सम्बन्धित निकायले उनीहरुको मनोविज्ञान र मर्यादामा आँच नआउने किसिमले आवश्यक सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(७) सुरक्षाका दृष्टिले वा अन्य कारणबाट साक्षी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिने भएमा श्रव्यदृष्य सम्वाद मार्फत बुझ्न, निजलाई आरोपित व्यक्तिले नदेख्ने गरी बकपत्र गराउन वा निजको स्वर विद्युतीय माध्यमबाट परिवर्तन वा रुपान्तरण गरी बुझ्न वा आयोग बाहेक अन्यत्र पनि बुझ्न वा सनाखत गराउन सकिनेछ ।

(८) आयोगले उजूरीकर्ताले चाहेमा निज तथा निजको साक्षीको नाम, थर, वतन, तीनपुस्ते लगायतका परिचयात्मक विवरण तथा हुलिया गोप्य राख्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(९) आयोगले छानबिनको क्रममा साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई आरोपित व्यक्तिसँग भेट तथा पहिचान नहुने गरी व्यवस्था गराउन सक्नेछ ।

(१०) छानबिनको क्रममा आयोग वा आयोगद्वारा तोकिएको स्थानमा साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई उपस्थित गराइएकोमा निजले माग गरेमा आयोगले निजलाई राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणीका कर्मचारीले पाए सरहको दैनिक तथा भ्रमण भत्ता उपलब्ध गराउने छ ।

(११) उपनियम (१०) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी कर्मचारी आयोगमा उपस्थित हुँदा निजले पाउने दैनिक तथा भ्रमण भत्ता आफू कार्यरत कार्यालयबाट लिनु पर्नेछ।

(१२) आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा पीडितमैत्री वातावरणमा गर्नु पर्नेछ।

(१३) आयोगले कार्य सम्पादन गर्दा आवश्यकता अनुसार पीडितसँग सम्पर्क स्थापित गर्न वा समन्वय कायम गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-५
उद्धार, पुनर्स्थापना तथा परिपूरण

३१. उद्धार गर्ने : (१) छानबिनको सिलसिलामा कुनै पीडितलाई तत्काल उद्धार गर्नु पर्ने देखिएमा आयोग आफैंले वा अन्य निकायको सहयोग लिई त्यस्तो व्यक्तिलाई उद्धार गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उद्धार गर्नको लागि नेपाल सरकार, सुरक्षा निकाय वा कुनै संस्थाको सहयोग आवश्यक देखेमा उद्धारको लागि अनुरोध गर्न सक्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम आयोगबाट अनुरोध भई आएमा नेपाल सरकार, सुरक्षा निकाय वा कुनै संस्थाले तत्काल त्यस्तो व्यक्तिलाई उद्धार गरी सो को जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम पीडितलाई तत्कालै उद्धार गर्न नसकिने भएमा सम्बन्धित निकाय वा संस्थाले सोको कारण सहितको जानकारी तीन दिनभित्र आयोगलाई दिनु पर्नेछ।

३२. क्षतिपूर्ति, उपचार तथा पुनर्स्थापनाको लागि सिफारिस गर्ने : (१) आयोगले पीडितलाई पर्न गएको हानी नोक्सानीको गाम्भीर्यतालाई समेत दृष्टिगत गरी तीनलाख रुपैयाँसम्म क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ।

(२) आयोगले उपनियम (१) बमोजिम क्षतिपूर्तिको लागि सिफारिस गर्दा कुनै पीडितले नेपाल सरकारबाट क्षतिपूर्ति पाइसकेको भए सो समेतलाई विचार गरी क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण गर्नु पर्नेछ।

(३) आयोगको छानबिनबाट पीडितलाई शारीरिक वा मानसिक उपचार गराउन, पुनरुद्धार वा पुनर्स्थापना गर्न वा मनोविमर्श प्रदान गर्न आवश्यक देखिएमा आयोगले त्यसको आधार, कारण र अवस्था समेत उल्लेख गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नु पर्नेछ।

३३. सुविधा तथा सहुलियत उपलब्ध गराउने : (१) आयोगले ऐनको दफा २३ को उपदफा (२) बमोजिम पीडित वा अवस्था अनुसार निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई देहायको सुविधा वा सहुलियत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ :-

(क) अध्ययन गर्न चाहनेलाई स्नातक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा,

(ख) खण्ड (क) बमोजिम अध्ययन गर्न नचाहने वा नसक्नेको लागि निजको योग्यता तथा इच्छा अनुसारको सीपमूलक तालिम,

(ग) कुनै व्यापार वा व्यवसाय गर्न चाहने बेरोजगार पीडितलाई पाँचलाख रुपैयाँसम्म बिना ब्याज वा सहुलियत ब्याजमा ऋण सुविधा,

(घ) नेपाल भित्र बसोबासको व्यवस्था नभएका पीडितको हकमा पाँचलाख रुपैयाँसम्मको बसोबासको व्यवस्था,

(ङ) शारीरिक रुपले कमजोर भएका पीडितलाई एकलाख रुपैयाँमा नबढाई सरकारी स्वास्थ्य संस्थाबाट स्वास्थ्योपचार ।

(२) पीडित वा निजको परिवारले उपनियम (१) बमोजिम कस्तो सुविधा वा सहुलियत माग गरेको हो सो को प्राथमिकता उल्लेख गरी आयोग समक्ष अनुसूची-१३ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम पीडित वा निजको परिवारले व्यक्त गरेको इच्छा वा मागको आधारमा आयोगले उपनियम (१) बमोजिमको सुविधा वा सहुलियतको प्राथमिकता निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(४) आयोगले उपनियम (१) बमोजिमको सुविधा तथा सहुलियतको सिफारिस गर्दा तत्कालीन, अल्पकालीन र दीर्घकालीन रुपमा गर्ने गरी सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

३४. क्षतिपूर्ति, सुविधा तथा सहुलियत निर्धारणका आधार र मापदण्ड : आयोगले पीडितलाई क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियतको लागि सिफारिस गर्दा देहायका आधार र मापदण्ड अवलम्वन गर्नेछ :-

(क) पीडितलाई पुग्न गएको वास्तविक क्षति, मानसिक पीडा वा यातना,

(ख) पीडितको शारीरिक, मानसिक र आर्थिक अवस्था,

(ग) घटना हुँदाको समयमा पीडितको उमेर,

(घ) पीडितसँग आश्रित परिवारको सङ्ख्या र निजहरुको जीविकोपार्जनको निमित्त आवश्यक पर्ने न्यूनतम खर्च,

(ङ) पीडितको नाबालक छोरा छोरीको सङ्ख्या तथा निजहरु अध्ययन गर्नको लागि लाग्ने न्यूनतम खर्च,

(च) पीडितको एकासगोलको परिवारको शारीरिक अवस्था तथा जीविकोपार्जनको माध्यम,

(छ) सम्पत्ति कब्जा, जफत, लुटपाट, आगजनी आदि जस्ता क्रियाकलापका कारण आर्थिक क्षति भएकोमा त्यस्तो क्षतिको परिमाण,

(ज) अङ्गभङ्ग भएका पीडितको हकमा अपाङ्गताको अवस्था,

(झ) पीडितको मृत्यु भएकोमा मृतकको आश्रित परिवारको अर्थोपार्जन गर्न सक्ने क्षमता र आर्थिक हैसियत,

(ञ) विस्थापित भएको कारणले पीडितले भोग्नु परेको शैक्षिक, आर्थिक, शारीरिक वा मानसिक पीडा,

(ट) आयोगले उपयुक्त ठानेका अन्य वस्तुगत कुराहरु ।

परिच्छेद-६

क्षमादान सम्बन्धी व्यवस्था

३५. क्षमादानको लागि निवेदन दिने : (१) पीडकले क्षमादानको लागि आयोगले तोकेको म्यादभित्र आफैं उपस्थित भई आयोग समक्ष अनुसूची-१४ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिन सक्नेछ।

(२) निवेदकले घटनास्थल, घटना मिति सहितको यथार्थ विवरण, सो घटनाबाट हुन गएको क्षति, आफूबाट मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको, त्यस्तो कार्यबाट आफूलाई पश्चाताप भएको र पीडितसँग चित्त बुझ्दो ढङ्गबाट क्षमायाचना गर्न मञ्जुर भएको तथा भविष्यमा त्यस्तो कुनै किसिमको कुनै काम नगर्ने प्रतिज्ञा सहितको प्रतिबद्धता प्रकट गरेको कुरा उपनियम (१) बमोजिमको निवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

३६. क्षमादानको सिफारिस गर्ने : (१) नियम ३५ बमोजिम प्राप्त भएको निवेदन छानबिन गर्दा ऐनको दफा २६ बमोजिम क्षमादान गर्न उपयुक्त देखेमा आयोगले त्यसको आधार र कारण खुलाई क्षमादानको लागि अनुसूची-१५ बमोजिमको ढाँचामा नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ।

(२) आयोगले उपनियम (१) बमोजिम क्षमादानको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नु अघि पीडितको लिखित सहमति लिनु पर्नेछ।

परिच्छेद-७

विविध

३७. कारबाहीको जानकारी सार्वजनिक गर्ने : (१) आयोगले छानबिनबाट प्राप्त जानकारी आयोगलाई उपयुक्त लागेको सञ्चार माध्यमबाट समय समयमा सार्वजनिक गर्नेछ।

(२) आयोगले कुनै उजूरी तामेलीमा राखेमा वा पीडकलाई कारबाही वा क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने निर्णय गरेमा त्यसको जानकारी अनुसूची-१६ बमोजिमको ढाँचामा उजूरीकर्तालाई गराउनेछ।

३८. छानबिन सम्बन्धी कार्यविधि : (१) ऐनको दफा ६ बमोजिम आयोगका अध्यक्ष वा सदस्य उपर छानबिन गर्दा निजको कार्यक्षमताको अभाव भएको वा खराब आचरण भएको भन्ने उजूरी वा जानकारी प्राप्त हुन आएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी वा जानकारी नेपाल सरकार समक्ष पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम वा अन्य कुनै माध्यमबाट अध्यक्ष वा सदस्य उपरको उजूरी प्राप्त भएमा उजूरीको गाम्भीर्यतालाई विचार गरी नेपाल सरकारले ऐनको दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम छानबिन समिति गठन गर्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको छानबिन समितिले सो आरोपको सम्बन्धमा आवश्यक छानबिन गरी आरोपित अध्यक्ष वा सदस्यलाई मनासिब माफिकको समय दिई निज उपर लागेको आरोपको सम्बन्धमा सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (२) बमोजिमको छानबिन समितिले आरोपको छानबिन गर्दा कुनै प्रमाण बुझ्नु पर्ने वा कुनै कागजात झिकाउनु पर्ने देखेमा सो समेत गर्न सक्नेछ ।

(५) यस नियम बमोजिम आरोपित अध्यक्ष वा सदस्य उपर छानबिन समितिले छानबिनको काम प्रारम्भ गरेपछि आरोपित अध्यक्ष वा सदस्य उपरको कारबाहीको टुङ्गो नलागेसम्म त्यस्तो अध्यक्ष वा सदस्यले आयोगको काम कारबाहीमा भाग लिन पाउने छैन ।

(६) छानबिनबाट आरोपित अध्यक्ष वा सदस्य उपर परेको उजूरी प्रमाणित हुन आएमा छानबिन समितिले त्यस्तो अध्यक्ष वा सदस्य उपर कारबाहीको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

३९. **सचिवको काम, कर्तव्य तथा अधिकार :** (१) सचिवको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने गराउने,

(ख) आयोगको कामसँग सम्बन्धित विषयमा अध्ययन, अनुसन्धान, तालीम, गोष्ठी, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सञ्चालन गर्ने, गराउने,

(ग) आयोगको कामसँग सम्बन्धित बिषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्था वा निकायहरुसँग समन्वय गर्ने,

(घ) आयोगसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्य गर्ने, गराउने,

(ङ) प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय प्रमुखले गर्ने कार्य गर्ने,

(च) आयोगको निर्देशन बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने, गराउने ।

(२) सचिवले यस नियमावली बमोजिम आफुलाई प्राप्त अधिकारमध्ये आवश्यकता अनुसार कुनै अधिकार आयोगको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

४०. **अवहेलनामा कारबाही चलाउने :** (१) आयोगले कुनै व्यक्ति उपर ऐनको दफा १६ बमोजिम अवहेलनामा कारबाही चलाउनु अघि त्यस्तो व्यक्तिले आयोगको अवहेलना हुने कुनै काम गरेको वा घटना भए वा नभएको सम्बन्धमा आयोगको कुनै सदस्य वा अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट छानबिन गराई निजको प्रतिवेदनको आधारमा त्यस्तो व्यक्तिलाई कारबाही चलाउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै व्यक्ति उपर कारबाही चलाउनु परेमा के कस्तो कारण र आधारबाट निज उपर कारबाही चलाउनु परेको हो सो खुलाई कारबाही गर्न नपर्ने कुनै आधार र प्रमाण भए सोको सफाई पेश गर्न वा आयोग समक्ष उचित क्षमायाचनाको लागि मनासिब समय दिई आरोपित व्यक्तिलाई मौका दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम आरोपित व्यक्तिबाट सफाई पेश भएमा वा मनासिब माफिकको क्षमायाचना गरेमा सोको मूल्याङ्कन तथा प्राप्त प्रमाणको आधारमा आयोगले उचित निर्णय गर्नेछ।

(४) अवहेलनामा कारबाही गर्ने सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गर्नेछ।

४१. **सार्वजनिक सुनुवाई सम्बन्धी कार्यविधि :** (१) आयोगले ऐनको दफा १८ बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्नुभन्दा अघि कम्तीमा तीन दिनको म्याद दिई सार्वजनिक सुनुवाई हुने मिति, समय र स्थान तथा सुनुवाई गरिने विषय समेतको सूचना सर्वसाधारणको जानकारीको लागि उपयुक्त माध्यमबाट जानकारी गराउनु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा सत्य तथ्य पत्ता लगाउने, परिपूरण वा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने लगायत आयोगले उपयुक्त ठानेका अन्य विषयमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्नेछ।

(३) आयोगले सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा पीडित, सर्वसाधारण व्यक्ति, विभिन्न संघ संस्थाका स्थानीय प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी, महिला, ज्येष्ठ नागरिक, नागरिक समाज समेतको उपस्थितिमा गर्न सक्नेछ।

(४) आयोगले उपनियम (२) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा कम्तीमा एकजना सदस्यको उपस्थिति हुनु पर्नेछ।

(५) सार्वजनिक सुनुवाईमा खटिएका कर्मचारीले सुनुवाईमा सोधिएका प्रश्न, जिज्ञासा तथा आयोगको तर्फबाट दिइएको उत्तर सहितको विवरण उल्लेख गरी आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

(६) सार्वजनिक सुनुवाईको अवधि तथा प्रक्रिया सम्बन्धी अन्य व्यवस्था आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

४२. **पीडितलाई परिचयपत्र दिने :** (१) ऐन तथा यस नियमावली बमोजिम गरिएको छानबिनबाट कुनै व्यक्ति सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको कारणबाट पीडित हुन पुगेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई अनुसूची-१७ बमोजिमको ढाँचामा पीडित परिचयपत्र उपलब्ध गराउनेछ।

(२) आयोगको छानबिनबाट एकभन्दा बढी व्यक्ति पीडित रहेको देखिएमा आयोगले उपनियम (१) बमोजिम सबै व्यक्तिहरुलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउनेछ।

४३. **पुरस्कृत गर्ने :** ऐन तथा यस नियमावलीको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा उत्कृष्ट काम गरी आयोगलाई सहयोग पुर्‍याउने कर्मचारी एवं सुरक्षाकर्मीलाई आयोगले पुरस्कृत गर्न सक्नेछ।

४४. **आचार संहिता बनाई लागू गर्ने :** आयोगले अध्यक्ष तथा सदस्यले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता बनाई लागू गर्नेछ ।

४५. **अनुसूचीमा थपघट तथा हेरफेर गर्न सक्ने :** मन्त्रालयले आयोगको सिफारिसमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी आवश्यकता अनुसार अनुसूचीमा थपघट तथा हेरफेर गर्न सक्नेछ ।

४६. **निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्ने :** आयोगले आफ्नो कार्य व्यवस्थित रुपले सञ्चालन गर्नको लागि ऐन तथा यस नियमावलीको अधीनमा रही आवश्यक निर्देशिका वा कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची-१

(नियम ४ को उपनियम (१) र (२) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगमा दिने उजूरीको ढाँचा

१. उजूरीकर्ताको:-

(क) नाम, थर :

(ख) ठेगाना :

(अ) स्थायी :

(आ) अस्थायी :

(इ) टेलिफोन/मोवाइल नं., इमेल :

२. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको व्यक्तिको:-

(क) नाम, थर :

(ख) ठेगाना :

(अ) स्थायी :

(आ) अस्थायी :

(इ) टेलिफोन/मोवाइल नं., इमेल :

(ग) पारिवारिक विवरण :

(घ) पेशा :

(ङ) हालको अवस्था :

(च) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको स्थान, मिति र समय :

(छ) उमेर :

३. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने पक्ष, व्यक्तिको थाहा भएसम्मको नाम, थर, ठेगाना र हुलिया, तत्काल कार्यरत र हाल कार्यरत कार्यालयको नाम र ठेगाना :

४. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी उजूरीको व्यहोरा :

५. घटनासँग सम्बन्धित सबूद प्रमाण :

(क) देख्ने :

(ख) सुन्ने :

(ग) कागज :

(घ) तस्वीर :

(ङ) अन्य :

६. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अन्य विवरण :

७. यस विषयमा अन्य कुनै निकायमा उजूरी गरेको भएमा उजूरी गरेको निकाय र भएको कारबाहीको विवरण :

८. माथि लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो छ, झुट्टा व्यहोरा लेखेको ठहरे कानून बमोजिम सहुँला, बुझाउँला ।

उजूरीकर्ताको:-
दस्तखत :
मिति :

द्रष्टव्य: उजूरीकर्ताले नाम, थर, वतन गोप्य राख्न चाहेकोमा सो व्यहोरा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूची-२
(नियम ६ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

उजूरी दर्ता किताबको ढाँचा

दर्ता नं.	मिति	उजूरीकर्ताको नाम, थर, वतन	मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको व्यक्तिको नाम थर, वतन	आरोपित व्यक्तिको नाम थर, वतन	घटनाको संक्षिप्त विबरण	कैफियत

अनुसूची-३

(नियम ६ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित) **दर्ता नं.**

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

उजूरी दर्ताको निस्सा

विषय : ..... उजूरी सम्बन्धमा ।

श्री..... को मिति ..... को उजूरी प्राप्त भई यस आयोगको दर्ता किताबमा मिति ..... मा दर्ता गरिएकोले यो निस्सा दिइएको छ ।

कार्यालयको छाप :-

उजूरी दर्ता गर्ने कर्मचारीको:-

दस्तखत :

नाम :

पद :

मिति :

आयोगको सम्पर्क नम्बर :

अनुसूची-४
(नियम ११ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको ढाँचा

श्री.....
.....।

तपाईलाई देहायका विवरण भएको उजूरीको छानबिन पूरा गरी प्रतिवेदन पेश गर्नका लागि आयोगको निर्णय अनुसार अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको छ। आयोगको प्रत्यक्ष रेखदेख र नियन्त्रणमा रही छानबिनको कार्य पूरा गरी आफ्नो राय सहितको प्रतिवेदन ..... दिन भित्र आयोगमा पेश गर्नु होला। उक्त कार्य सम्पन्न गर्न तपाईलाई देहाय बमोजिमको सहयोगी कर्मचारी तोकिएको छ।

क्र.सं.	**दर्जा**	**नाम थर**
(१)	.....	.....
(२)	.....	.....
(३)	.....	.....
(४)	.....	.....

उजूरीकर्ताको नाम, थर :
उजूरी दर्ता नं :
घटना भएको स्थान :
कार्यालयको छाप :

सम्बन्धित अधिकृतको:
दस्तखत :
नाम, थर :
मिति :

अनुसूची-५
(नियम १५ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगमा उपस्थित हुनको लागि दिइने सूचनाको ढाँचा

श्री.....
..... ।

यस आयोगमा मिति ..... मा परेको ..... (संक्षिप्त व्यहोरा) .... उजूरीको छानबिन गर्ने सिलसिलामा तपाईसँग केही कुरा बुझ्नु परेकोले मिति ..... मा दिनको ..... बजे यस आयोगको कार्यालय/ मुकाम ..... मा उपस्थित हुनु होला । उपस्थित नभए कानून बमोजिम हुनेछ ।

अनुसन्धान अधिकारीको:
दस्तखत :
नाम, थर :
मिति :

अनुसूची-६
(नियम १९ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

प्रवेश मुचुल्काको ढाँचा

जिल्ला ..... महानगरपालिका / उपमहानगरपालिका / नगरपालिका / गाउँपालिका ..... वडा नं. ..... गाउँ/टोल ..... बस्ने तपाई श्री ..... को घर कम्पाउण्ड भित्र सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनासँग सम्बन्धित वस्तु, लिखत वा प्रमाण फेला पर्न सक्ने सम्भावना भएकोले सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगका हामी देहायका व्यक्तिहरु छानबिनको सिलसिलामा खानतलासी गर्न खटी आएकोले खानतलासीको लागि सो स्थानमा प्रवेश गर्नु अघि देहायका व्यक्तिबाट हाम्रो खानतलासी गराई सो को मुचुल्का तयार गरेका छौं ।

तपसिल

खानतलासी गर्न प्रवेश गर्ने व्यक्तिहरूको जीउ खानतलासी लिने व्यक्तिको नाम, थर, ठेगाना (तीनपुस्ते सहित) :-

१.
२.

रोहबरः-

१. घरधनी/मालधनी वा निजको प्रतिनिधि :
२. सम्भव भएसम्म स्थानीय व्यक्ति/जनप्रतिनिधि :
३. पीडित (सम्भव भएसम्म) :

मुचुल्का तयार गर्ने कर्मचारीहरू :

अनुसूची-७

(नियम १९ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगबाट खडा गरेको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काको ढाँचा

लिखितम् ..... को नाति ..... को छोरा/छोरी ..... जिल्ला ..... महानगरपालिका। उपमहानगरपालिका। नगरपालिका / गाउँपालिका वडा नं.....बस्ने वर्ष .... को .....स्थित घर / स्थानमा कानून बमोजिम रीत पुर्‌याई प्रवेश गरेका हामी देहायका व्यक्तिहरूले मिति..... मा खानतलासी गर्दा देहायका स्थानहरूमा निम्न बमोजिमका वस्तु, लिखत वा प्रमाण फेला परेको र सो वस्तु, लिखत तथा प्रमाण छानबिनको सिलसिलामा आयोगमा दाखिल गर्न लैजानु पर्ने हुँदा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का गरी दिनुहोस भनी सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगबाट खटी आएका कर्मचारीले भन्दा हाम्रो चित्त बुझ्यो। यसमा तपसिलमा लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो हो भनी लेखी लेखाई सम्बन्धित कर्मचारी मार्फत् आयोगमा चढायौँ।

तपसिल

खानतलासीमा फेला परेका वस्तु, लिखत तथा प्रमाण र स्थानको विवरण :

१.
२.

बरामद गरी लगेका वस्तु, लिखत तथा प्रमाणहरूको विवरण :

१.
२.

रोहबर :

(१) बरामद सामानको भरपाई बुझ्ने :
(२) स्थानीय प्रतिनिधि (भएसम्म) :
(३) पीडक (सम्भव भएसम्म) :

बरामद सामानको भरपाई तपाईलाई बुझाई माथि उल्लिखित उक्त बरामदी सामान लिई गएका छौं।
मुचुल्का तयार गर्ने कर्मचारीहरू :

१.
२.

अनुसूची - ८

(नियम २५ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

छानबिन प्रतिवेदनको ढाँचा

आयोगको मिति ..... को निर्णय बमोजिम छानबिन गर्न मलाई तोकिएकोमा सो विषयमा छानबिन गरी देहाय बमोजिमको प्रतिवेदन पेश गरेको छु :-

१. उजूरी सम्बन्धी विवरण

(क) उजूरी दर्ता नम्बर :

(ख) उजूरवालाको नाम, थर, ठेगाना :

(ग) पीडितको नाम, थर, ठेगाना :

(घ) पीडकको नाम, थर, ठेगाना :

२. उजूरीको संक्षिप्त व्यहोरा :-

३. सबुत प्रमाण :-

(क) दसी प्रमाण तथा घटनासँग सम्बन्धित चीज वस्तु :

(ख) साक्षी :

देख्ने :

(अ)

(आ)

सुन्ने :

(अ)

(आ)

४. घटनासँग प्रमाण लाग्ने अरु चीज वस्तु :-

(अ)

(आ)

५. विस्तृत छानबिनबाट खुल्न आएको व्यहोरा :

६. अनुसन्धान अधिकृतको राय :

कार्यालयको छाप :

अनुसन्धान अधिकारीको:-

दस्तखत :

नाम, थर :

दर्जा :

मिति :

अनुसूची-९
(नियम २५ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा

१. उजूरी दर्ता नम्बर :
२. उजूरी दिने व्यक्तिको नाम र ठेगाना :
३. उजूरीको छोटकरी व्यहोरा :
४. आरोपित व्यक्तिको नाम, थर, उमेर, वतन :
५. स्थलगत निरीक्षणबाट देखिन आएको अवस्था :
६. थप अनुसन्धान गर्नु पर्ने भए के के कुरामा अनुसन्धान गर्नु पर्ने हो सो को विवरण :
७. उजूरीको व्यहोरा स्थापित हुन सक्ने आधार :
८. उत्खनन् गर्नु पर्ने भए सो को कारण र आधार :
९. घटनाको बारेमा थाहा पाउने कुनै व्यक्ति बुझ्नु पर्ने भए त्यस्ता व्यक्तिको नाम, थर र वतन :
१०. कुनै कागजात वा सामानहरु बरामद गर्नु पर्ने भए के कहाँबाट बरामद गर्नु पर्ने हो सो को विवरण :
११. घटनासँग सम्बन्धित कुनै भौतिक सवुत प्रमाण सङ्कलन गर्न छुट भएको भए सो को विवरण :
१२. अन्य केही भए :

स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदन पेश गर्नेको:-
दस्तखत :
नाम, थर :
मिति :

अनुसूची-१०

(नियम २७ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगमा मेलमिलापको लागि दिने निवेदनको ढाँचा

विषयः- मेलमिलाप गराई पाऊ ।

मैले/हामीले सशस्त्र द्वन्दको क्रममा घटेका .....घटनाका सम्बन्धमा ..... सँग । हामी बीच मेलमिलाप गर्न चाहेकोले यो निवेदन दिएको छु। छौं ।

निवेदककोः-
दस्तखत :
नाम, थर :
पीडित वा पीडकको पूरा (नाम,थर र ठेगाना उल्लेख गर्नु पर्ने)
मिति :

अनुसूची-११
(नियम २७ को उपनियम (४) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

मेलमिलापको निवेदन दर्ताको निस्सा

विषय :- मेलमिलापको निवेदन बारे ।

..... ले मिति ..... मा दिएको मेलमिलापको निवेदन प्राप्त भई यस आयोगको दर्ता किताबमा मिति ..... मा दर्ता गरिएकोले यो निस्सा दिइएको छ ।

कार्यालयको छाप :
दर्ता नं.:

निवेदन दर्ता गर्ने कर्मचारीको:-
दस्तखत :
नाम, थर :
पद :
मिति :

अनुसूची-१२

(नियम २८ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

मेलमिलापको ढाँचा

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगबाट गराइएको

मेलमिलाप

अध्यक्ष श्री.....
सदस्य श्री.....
सदस्य श्री.....
सदस्य श्री.....
सदस्य श्री.....
उजूरी दर्ता नम्बर :.....

..... जिल्ला ..... महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका वडा नम्बर ..... बस्ने बर्ष .... को ..... उजूरीकर्ता ..... जिल्ला ..... महानगरपालिका/उप महानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका बडा नं. .....बस्ने बर्ष .... को ..... पीडक

१. उजूरीको विषय :
२. मेलमिलापको व्यहोरा :

पीडित / पीडितको परिवारको:-
नाम, थर :
ठेगाना :

पीडकको:-
दस्तखत :
नाम, थर :
ठेगाना :

.....	.....	.....	.....	.....
सदस्य	सदस्य	सदस्य	सदस्य	अध्यक्ष

कार्यालयको छाप :- मितिः

अनुसूची-१३
(नियम ३३ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

सुविधा तथा सहुलियतको लागि दिने निवेदनको ढाँचा

१. पीडितको :

नाम, थर :.....

ठेगाना :.....

उमेर :.....पेशा :.....

सम्पर्क फोन नं :..... ईमेल :.....

२. पीडितका परिवारका आश्रित सदस्यहरु :

क्र.सं.	**नाता**	**उमेर**	**शिक्षा**
१			
२			

३ सशस्त्र द्वन्दको क्रममा पीडित उपर भएको मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको अपराधः

घटनाको मिति :..... समय :.....

४. पीडितलाई पुगेको क्षतिको विवरण :

५. शारीरिक क्षतिको विवरण (त्यसको असर हालसम्म पनि भए सो कुरालाई पुष्टी गर्ने विवरण र उपलब्ध भएसम्मको प्रमाण) :

६. शिक्षा÷पेशा व्यवसाय÷चल अचल सम्पत्तिमा पुगेको क्षतिको विवरण÷हाल सम्मको स्थिति र सो सँग उपलब्ध भएसम्मका सम्बन्धित प्रमाण :

७. हालसम्म पीडितले पाएको राहतको विवरण (हालसम्म के कस्तो सुविधा, सहुलियत, क्षतिपूर्ति पाएको हो सो खुलाउने) :

८. पीडितले खोजेको क्षतिपूर्ति, सुविधा, सहुलियत :

९. पीडकको विवरण :

नाम, थर :.....

ठेगाना :.....

सम्पर्क फोन नं.: .....

पेशा :.....

माथि लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो छ झुट्टा ठहरेमा कानून बमोजिम सहुँला बुझाउँला ।

पीडितको:-

दस्तखत :

मिति :

अनुसूची-१४
(नियम ३५ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

क्षमादानको लागि दिने निवेदनको ढाँचा

पीडितको नाम, थर, वतन :.....
पीडकको नाम, थर, वतन :.....
घटना घटेको स्थान, मिति, समय र घटनाको संक्षिप्त व्यहोरा :
उपरोक्त घटनासँग सम्बन्धित अपराधमा आयोगबाट मलाई दोषी देखाईएको हुँदा सो अपराधबाट क्षमादान पाउन देहायको विवरण खुलाई निवेदन गरेको छु।

१. निवेदन दिनु अघि सशस्त्र द्वन्दको क्रममा आफूबाट भएका काम कारबाहीको सन्दर्भमा आफूलाई थाहा भएसम्मको सत्य तथ्य विवरण आयोग समक्ष पूर्ण रुपमा प्रकट गरी सो विवरण आयोगमा अभिलेखन गराएको छु।
२. सशस्त्र द्वन्दको क्रममा आफूबाट भएको मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी कुरा स्वीकार गरेको छु।
३. त्यस्तो कार्यबाट आफूलाई पश्चाताप भएको स्वीकार गरी आयोग समक्ष पीडित पक्षलाई चित्त बुझ्दो ढङ्गले क्षमायाचना गर्न मञ्जुर गर्दछु।
४. भविष्यमा त्यस्तो किसिमको कुनै कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा गर्दछु।

माथि लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो हो। झुठ्ठा ठहरे कानून बमोजिम सहुँला वुझाउँला।

निवेदकको:-
दस्तखत :
मिति :

अनुसूची-१५
(नियम ३६ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगबाट भएको क्षमादानको सिफारिसको ढाँचा

श्री नेपाल सरकार,
सिंहदरबार।

विषय : क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको सम्बन्धमा।

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको विषयमा देहायको पीडकले आफूबाट मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको कुरा स्वीकार गरी सो कार्यको पश्चाताप गर्दै यस आयोग समक्ष पीडितसँग चित्त बुझ्दो ढंगले क्षमा याचना गर्न मन्जुर गरेको र भविष्यमा पुनः त्यस्तो किसिमको कुनै कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा सहितको प्रतिबद्धता गरेको तथा सो पीडकलाई क्षमादान दिन पीडितको पूर्ण सहमति र स्वतन्त्र मन्जुरी समेत रहेको एवं पीडकलाई क्षमादान गर्न उपयुक्त देखिएकोले यस आयोगको मिति ..... को निर्णय अनुसार निज पीडकलाई क्षमादान दिन सिफारिस गरिएको छ।

विवरण:

१. **निवेदकको,**
   (क) नाम, थर :
   (ख) उमेर :
   (ग) ठेगाना :
२. **पीडितको,**
   (क) नाम, थरः
   (ख) उमेर :
   (ग) ठेगाना :
३. **घटनाको संक्षिप्त विवरण :**
४. **पीडितलाई पुगेको क्षतिको विवरण :**
५. **क्षमादानको सिफारिस गर्नु पर्ने कारण :**

सचिवको दस्तदखत
मिति :

अनुसुची-१६
(नियम ३७ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग
सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको निर्णय सम्बन्धी जानकारीको ढाँचा

उजूरी दर्ता नम्बर :
उजूरीकर्ताको नाम, थर, वतन (गोप्य राख्नु पर्नेमा साङ्केतिक नाम राख्ने) :

विषय :-

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको विषयमा परेको उल्लिखित उजूरीको सम्बन्धमा यस आयोगबाट छानबिन गर्दा उक्त उजूरी तामेलीमा राख्ने। पीडकलाई कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने । क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने गरी मिति ..... मा निर्णय भएकोले जानकारीको लागि अनुरोध छ। निर्णयको प्रतिलिपी यसैसाथ संलग्न छ।

कार्यालयको छापः-

जानकारी दिने अधिकृतकोः-
दस्तखत :
नाम, थर :
पद :
मिति :

अनुसूची-१७
(नियम ४२ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)
सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग

पीडित परिचय-पत्रको ढाँचा

तस्वीर

परिचयपत्र नं.:

१. परिचयपत्र बाहकको:-

(क) नाम थरः

(ख) ठेगानाः ..... अञ्चल ..... जिल्ला ..... महानगरपालिका/उप-महानगरपालिका। नगरपालिका/गाँउपालिका वडा नं.....

(ग) नागरिकता नंः

(घ) पीडित बाहेक परिवारको अन्य सदस्य भए पीडितसँगको निजको नाता सम्बन्धः

२. मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको घटना मिति:

परिचय पत्र प्राप्त गर्नेको दस्तखत:

कार्यालयको छाप

परिचयपत्र प्रदान गर्ने कर्मचारीको:-

दस्तखतः

नाम, थरः

पदः

मितिः